

Carl Moltke og dannelsen af helstatsministeriet i januar 1852.

AF

HOLGER HJELHOLT

1. Indledning.

Under den sygdom, hvorfra Christian VIII ikke igen skulde rejse sig, skrev han den 9. januar 1848 et brev til sin søn, tronfølgeren. Han rådede i dette brev sønnen til ved sin regerings-tiltrædelse at tilsige det danske folk og hertugdømmerne en fælles konstitutionel forfatning. Han anbefalede ham endvidere at pleje råd herom med fædrelandssindede mænd, og som sådanne nævnte han fra hertugdømmerne chefen for det udenlandske departement Heinrich Reventlow-Criminil og præsidenten for det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli Carl Moltke.

Begge disse mænd er kendte som loyale og konservative helstatsmænd og modstandere af den separatistiske slesvig-holstenske bevægelse, hvis resultat var oprøret i marts 1848. Da det nationalliberale parti i kongeriget omtrent samtidig fremkaldte et ministerskifte herhjemme, fik også Reventlow-Criminil og

For den mig gennem overpræsident, greve Carl Moltke af grevinde Nina Moltke, New York, givne tilladelse til at benytte Carl Moltkes papirer i rigsarkivet udtaler jeg herved min bedste tak. Ligeledes takker jeg det østrigske statsarkiv i Wien for den velvilje, det har vist ved udlån af den østrigske gesandt i København friherre Vrints' depecher til min benyttelse i rigsarkivet. — Hvor intet andet anføres, findes de pågældende arkivalier i rigsarkivet, således f. eks. C. A. Bluhmes arkiv. — Ved citater er retskrivningen lempet efter den moderne.

Carl Moltke deres afsked (21. marts 1848). Men efter at revolutionsstormene havde lagt sig, og det danske monarki atter samledes, møder vi dem på ny som medlemmer af helstatsministeriet januar 1852 — Criminil som minister for Holsten og Lauenborg, Moltke som minister for Slesvig. Det er Moltkes virksomhed ved dannelsen af dette ministerium, som det følgende skal omhandle. Jeg vil dog først gøre et par bemærkninger om Moltkes person og om hans forhold i oprørsårene.

Carl Moltke fødtes 1798 i Kiel (d. 1866). Han studerede ved tyske universiteter og tog 1822 juridisk eksamen i Kiel. 1834 blev han deputeret i rentekammeret og i 1846 præsident i det slesvig-holstenske kancelli. I Holsten ejede han godset Nütschau og i Kurland godset Assiden. Han beherskede tysk og dansk sprog til fuldkommenhed. Hans omgangskreds i København var dog væsentlig de »tyske kredse«, således var han ven med Criminil. Men både ved slægtskab og venskab var han nært knyttet til de i Danmark hjemmehørende Moltker. I oprørsårene ser vi ham således tilbringe lange tider på Espe hos onkelen (grandonkelen) Otto Joakim Moltke, der havde været kancellipræsident i det lange tidsrum 1813—1842. Han lyttede i høj grad til onkelens anskuelser og råd. Jeg skal desuden nævne, at martsministeriets konseilspræsident A. W. Moltke til Bregentved også var onkel (grandonkel) til Carl Moltke.

Den politiske uvirksomhed, hvortil ministerskiftet i marts havde dømt Carl Moltke, varede næsten et halvt år. Men ved den våbenstilstand, som 26. august 1848 afsluttedes i Malmø mellem Preussen på Tysklands vegne og Danmark, blev det bestemt, at der skulde indsættes en midlertidig regering for hertugdømmerne, og for denne skulde Carl Moltke være præsident. Moltke tog i begyndelsen af september til Holsten for at tiltræde regeringen, men ingen af de øvrige udpegede medlemmer vilde tjene sammen med ham. Han måtte efter få dages forløb forlade landet med uforrettet sag. Han havde imidlertid vist, at på personligt mod skortede det ham ikke. Betegnende for hans syn på den provisoriske regering er følgende udtalelse (af 19. sept.): »Kun een gang har jeg ærgret mig; da jeg læste i avisen, at jeg

havde bedt den provisoriske regering om beskyttelse; den, der har troet det, er ikke min ven.«¹

Efter at det havde vist sig ugørligt at gennemføre Malmøkonventionens bestemmelse om en regering med de der nævnte medlemmer, oprettede Danmark den 18. september den såkaldte immediatkommission til fælles bestyrelse af hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Den kom til at bestå af Moltke som præsident, af biskop Jørgen Hansen på Als og af amtmanden over Haderslev amt Fr. H. Chr. Johannsen. Den fik sæde i Sønderborg. Imidlertid måtte den stort set indskrænke sin virksomhed til øerne Als og Ærø, som var besat af danske tropper. Den hørte op, da Danmark bifaldt oprettelsen af »fællesregeringen« (22. oktober). Danmarks svage og eftergivende politik blev skarpt kritiseret af Moltke. Havde det stået til ham, skulde de danske tropper have rykket ind i Slesvig i september, da den provisoriske regering hindrede Malmøkonventionens udførelse.² Under sit ophold på Als kom han i nær berøring med en ligesindet, konservativ mand, den daværende kommandant for de danske tropper, general Hansen.³

Da krigen igen brød ud først i april 1849, fik Carl Moltke den 2. april kongelig udnævnelse som overordentlig regeringskommissær for hertugdømmet Slesvig.⁴ Krigen formede sig imidlertid sådan, at der ingenting blev at regere over. Moltke selv havde også tilrådet, at man lod en bekendtgørelse om udnævnelsen være afhængig af, om det lykkedes den danske hær for længere tid at okkupere større dele af Slesvig.⁵

I den bestyrelseskommission, som ifølge våbenstilstanden 10. juli 1849 mellem Danmark og Preussen i august indsattes for Slesvig, blev Frederik VII's kabinetssekretær F. F. Tillisch det danske medlem. Med dette valg udtrykte Carl Moltke sin tilfredshed.⁶ Selv påtog han sig samme efterår en diplomatisk

¹ Brev til hustruen Anna Malvine Moltke, f. Simons. Carl Moltkes arkiv.

² Se f. eks. breve til hustruen af 10. og 16. okt. 1848.

³ Brev til hustruen 24. sept. 1848.

⁴ Carl Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer. 1848—65.

⁵ Smst. Koncept af Moltke til brev 3. april 1849 til A. W. Moltke.

⁶ Brev til hustruen 7. aug. 1849.

mission til St. Petersborg og Wien for at påvirke hofferne her til gunst for Danmark.¹ På den sidste rejse traf han, da han i Schwarzenbek, en station nær Hamborg, steg ind i toget til Berlin, i kupeen hertugen af Augustenborg.² Da denne så Moltke, udbød han: »Guten Tag, lieber Herr Graf, wo kommen Sie denn her?« Moltke replicerede: »Von Petersburg«. Dyb tavshed, som hertugen senere igen brød ved at spørge, om Moltkes søn, der var trådt i østrigsk tjeneste og blevet såret, nu var helt helbredet. Moltkes svar var: »Vollkommen«. Flere ord ødte han ikke på den mand, hvorm han skriver: »Gud har mærket ham«.

Efter freden 2. juli 1850 mellem Danmark og Preussen overtog Tillisch som overordentlig regeringskommissær styrelsen af hertugdømmet Slesvig.³ Det lå i flugt med hans virksomhed som medlem af den tidligere bestyrelseskommission. Han påtog sig hvervet, skønt han udtalte, at han fandt andre, særlig Carl Moltke, langt bedre skikkede. Moltke selv følte sig åbenbart forbigået. Det kunde han vel også set på baggrund af udnævnelsen 2. april 1849 have grund til. Han mente at vide, at kongen vilde have haft ham, og at forbigåelsen skyldtes en »intrige« af ministrene Sponneck, Madvig og Clausen.⁴ Sejren over insurgenterne i Istedslaget beredte ham den største glæde. Til den komité, som dannedes til hjælp for de sårede soldater og de faldnes efterladte, skrev han få dage efter, at han inderligen ønskede at imødekomme dens opfordring.⁵ Han havde imidlertid for øjeblikket ikke »en sum af nogenlunde betydenhed« til sin disposition. Derfor skænkede han en gulddåse med brillanter, en gave til ham fra kejseren af Rusland, og bad komitéen benytte den til dens patriotiske øjemed.

I Carl Moltkes breve fra de følgende måneder findes der udtalelser, som tyder på, at han anser sin offentlige løbebane for

¹ Se herom bl. a. hans mange breve til hustruen.

² Brev til hustruen 19. nov. 1849.

³ Hjelholt: Den danske sprogordning . . . i Slesvig mellem krigene, s. 11 f.

⁴ Breve til hustruen 10. og 14. juli 1850.

⁵ Koncept til skrivelse af 30. juli i Carl Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer. 1848—65.

afsluttet: Han kan ikke forandre sine anskuelser, og han har ikke magt til at sætte dem igennem!¹ Som månederne gik, skulde dette imidlertid blive anderledes. Dels blev tidsånden igen konservativt præget, og dels viste det sig ugørligt for den danske regering at gennemføre en ejderdansk løsning, selv i den modificerede form denne fik i det såkaldte notabelprojekt fra begyndelsen af 1851.² Der skulde igen blive god brug for mændene fra før marts 1848. Reventlow-Criminil kom således til fra 1. febr. 1851 at overtage styrelsen af Holsten sammen med Østrigs og Preussens kommissærer, efter at statholderskabet var fratrukket og landsforsamlingen opløst. At den danske regering gjorde brug af Criminil, var ganske efter Moltkes ønske, måske også efter hans tilskyndelse.³

I maj-juni 1851 foretog den daværende danske udenrigsminister Reedtz en rejse til kejser Nikolaus i Warschau og til hofferne i Wien og Berlin. Formålet var at forsvare dels Tillisch' bestyrelse af Slesvig, hvorover Tyskland klagede lidenskabeligt, og dels den danske regerings almindelige politik. Resultatet var imidlertid helt negativt. Efter sin hjemkomst indgav han som følge heraf sin demission, der efterfulgtes af de øvrige ministres. A. W. Moltke fik igen overdraget at danne et nyt ministerium og tilbød i dette Carl Moltke posten som minister for Holsten. Dette afslog Carl Moltke dog af hensyn til Criminil, men erklærede sig — i overensstemmelse med onkelen Otto Moltkes råd — rede til at indtræde som minister uden portefeuille.⁴ Han gik yderligere så vidt, at han bevægede Reedtz til at forblive i ministeriet sammen med kultusministeren, den nationalliberale J. N. Madvig, hvad Reedtz først bestemt havde nægtet.⁵ Om det nye ministerium, der dannedes 13. juli, siger han dog: »Kombinationen duer ingenting«. Foruden af de nævnte bestod mini-

¹ Breve til hustruen 25. aug. og 19. nov. 1850.

² N. Neergaard: *Under Junigrundloven*. I, 516 ff. — Johan Nicolai Madvig. *Et Mindeskrift* (1955), 88 ff. (Povl Bagge).

³ Se f. eks. brev til hustruen 14. juli 1850.

⁴ Breve til hustruen 4. og 9. juli 1851.

⁵ Brev til hustruen 13. juli 1851. — Sml. Neergaard: *anf.arb.*, 553.

steriet af W. C. E. Sponneck, finansminister, C. E. v. Dockum, marineminister, Fibiger, krigsminister, A. W. Scheel, justitsminister, F. F. Tillisch, indenrigsminister, og C. E. Bardenfleth, minister for Slesvig. De to sidste havde ved rekonstruktionen fået andre poster end forhen.

Det varede ikke længe, før en ny ministerkrise igen brød ud på grund af de tyske stormagters krav og ministeriets uensartede sammensætning. Den 1. okt. indgav Carl Moltke sin demission med den begrundelse, at han i statsrådet var kommet i mindretal på spørgsmålet om hærenheden i monarkiet.¹ Reedtz sluttede sig til ham. Ministeriet rekonstrueredes omkring midten af oktober. Reedtz afløstes som udenrigsminister af gehejmeråd C. A. Bluhme, tidligere medlem af martsministeriet, men konservativ, og C. J. Flensborg blev krigsminister i stedet for Fibiger.

2. Bluhmes helstatsprogram.

Udlandet kræver ministeriet omdannet.

Carl Moltke, der atter havde taget ophold hos onkelen på Espe, stillede sig først meget kritisk over for Bluhme som Reedtz' afløser. I et brev af 19. november, altså en månedstid efter ministerskiftet, skriver han således, vel ikke helt med urette, at Bluhme snakker såvel diplomaterne som rigsdagsmændene efter munden. Han formoder, at Bluhme, når først rigsdagen er endt, vil for at kunne forblive som minister være meget mere eftergivende over for udlandet, end Reedtz nogen sinde havde været.² Men Bluhmes politik var, så vidt jeg skønner, præget af en både fast og smidig målbevidsthed. Det var en konservativ helstatspolitik, der tilfredsstillede »udlandet« (Rusland, de tyske stormagter) dels ved sin konservatisme og dels ved opgivelsen af den påtænkte nærmere forbindelse mellem kongeriget og Slesvig. Samtidig gjorde den et ikke ugunstigt indtryk indadtil ved »tilintetgørelsen« af slesvigholstenismen, d.v.s. afskaffelsen

¹ Carl Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer. 1848—65. — Statsrådsprotokol IV. 1851—52, s. 199 f.

² Carl Moltke til hustruen 19. nov. 1851.

af den politiske og administrative forbindelse mellem hertugdømmerne.¹ »Betænk selv«, skriver Bluhme 13. december i et brev til hans nærmeste medarbejder ved helstatsprogrammets gennemførelse over for udlandet, diplomaten Christian Høyer Bille, »hvilket uhyre fremskridt der i den herværende offentlige mening er gjort i de 2 sidste måneder. Indtil da var det kætteri at tale om helstat, nu ventes den og ønskes af alle. Grundloven, hidtil et noli me tangere, erklæres nu, på rigsdagen, af de mest doktrinære og ejderdanske (Monr., Lehm.) at måtte og burde undergå forandringer i en helstats interesse. Hele rigsdagen, efter at have fået lov til at lette sit hjerte ved at betegne sin modbydelighed for provinsialstænder, forholder sig rolig og entraverer ikke regeringen . . .«.²

Kort efter sin tiltrædelse som udenrigsminister havde Bluhme fået ministeriets tilslutning til at forelægge østmagterne (Rusland, Østrig, Preussen) et program, der vel gjorde enkelte indrømmelser, men i øvrigt fastholdt notabelprojektet.³ Det blev afvist. Neergaard siger herom, at Bluhme sikkert blev alt andet end overrasket ved den besked. Han har nok hele tiden været overbevist om, at Danmark for at opnå de tyske stormagters tilslutning til deres troppers rømning af Holsten og anerkendelse af monarkiets integritet og fælles tronfølge var nødt til at bøje sig for de krav om stænderinstitutionens genopliven i hertugdømmerne, som Østrig og Preussen havde rejst i deres noter fra september. Men det gjaldt for ham at overtale sine kolleger i ministeriet om denne nødvendighed. Det gjaldt endvidere for ham om at skaffe sig tiltro og imødekommenhed hos østmagternes herværende gesandter. For under de yderst vanskelige forhold at føre sit helstatsprogram igennem måtte Bluhme over for ministerkollegerne henvise til gesandterne og over for gesandterne til ministerkollegerne.

Den dominerende magt var på denne tid det konservative Rusland. Dettets gesandt hos os var baron Ungern-Sternberg.

¹ Sml. Den danske Rigsdag 1849—1949. I (1949), 166 ff. (Hjelholt).

² C. A. Bluhmes arkiv, hans koncepter.

³ Neergaard: anf. arb., 560 f.

Efter Rusland fulgte Østrig, for hvis regering fyrst Schwarzenberg stod i spidsen, en absolutismens forkæmper. Den østrigske gesandt i København, friherre Vrints-Treuenfeldt, stemte sikkert i anskuelser overens med denne, var i øvrigt Danmark velvillig stemt og stod, så vidt det ses, Carl Moltke nær. Preussen med Manteuffel som ministerpræsident havde måttet anerkende Østrig som den førende tyske stormagt. Dets gesandt i København var fra 1849 baron v. Werther. England, hvis sendebud i Danmark var sir Henry Wynn, indtog som tidligere en mæglende, men nu ret tilbagetrukket holdning mellem de tyske magter og Danmark — dog med stadige formaninger til os om eftergivenhed.¹

Over for Bluhme gjorde Ungern-Sternberg gældende, at det var nødvendigt for Danmark at komme til forståelse med de tyske stormagter, og at man måtte fjerne de mænd fra ministeriet, hvis meninger var en hindring for hertugdømmernes pacifikation.² 10. november meddeler Sternberg, at Bluhme har bedt om Ruslands råd, og oplyser samtidig, at Østrig har anmodet Vrints om at gøre fælles sag med Sternberg.³ Lidt anderledes har samarbejdet mellem de to gesandter måske nok teet sig for Vrints, der i en depeche af 5. november skriver, at hidtil har han trukket Sternberg med sig.⁴

Det fremgår af de to gesandters rapporter, at Bluhme meget hurtigt har erhvervet sig deres tillid. Således skriver Vrints allerede i ovennævnte depeche, at skønt anledningen til Reedtz' udtræden af ministeriet var fornærmelig for østmagterne, kunde man dog ikke ønske ham tilbage; hans efterfølger, Bluhme, var anderledes talentfuld og pålidelig. Og i en senere depeche, af 21. november,⁵ giver han ham følgende skudsmål: Bluhmes per-

¹ Se herom akterne i Foreign Office nr. 97/127, 97/128, 22/191 og 22/194. Public Record Office, London. — Foreign Office citeres i det følgende som F. O.

² Se hans rapporter nr. 186, 26. okt., og nr. 191, 7. nov. Afskrifter af rapporterne fra København til Petersborg findes i rigsarkivet. De af mig angivne datoer for Sternbergs rapporter er ny stil.

³ Rapporter nr. 192 og 193.

⁴ Depeche nr. 115.

⁵ Depeche nr. 125.

sonlige redelighed er hidtil aldrig blevet betvivlet; »hans skarp-sindighed, hans beslutsomhed og hans selvstændighed overgår enhver forventning, navnlig hans kollegers, der indbildte sig i ham at forskaffe sig et værktøj og ikke en fører«. Da Vrints afgav dette skudsmål, havde Bluhme ganske vist også givet gesandterne tilfredsstillende oplysninger om sit nye program. Dette vilde, skriver Vrints, opfylde magternes krav ved at give afkald på at knytte Slesvig nærmere til Danmark end til Holsten og ved at genoplive de rådgivende provinsialstænder i de to hertugdømmer, ganske vist som en overgangstilstand til en ny konstitutionel forfatning for det hele monarki.

Bluhmes program drøftedes i statsrådet den 19., 21. og 23., og i det sidste møde fik det kongens approbation.¹ Ved drøftelsen den 19. havde det fået tilslutning fra ministeriets flertal. Madvig meddelte dog, at han vilde fratræde, og indgav den 24. sin demission. Bardenfleth udtalte, at han vilde demissionere, når kongen vedtog programmet, og det forelagdes rigsdagen. Dockum og Flensborg kunde heller ikke slutte sig til programmet og vilde indgive demission. Flensborg ytrede sig dog en smule ubestemt. Efter statsrådsmødet den 21., hvor programmet i realiteten vedtoges, skrev Sternberg med rette, at dette møde indledte en ny æra i dansk politik.²

Før programmets vedtagelse havde Bluhme spurgt Sternberg direkte, om hans egen nærværelse i ministeriet og antagelsen af hans program var tilstrækkelig til at indgyde de fremmede magter tillid.³ Sternberg svarede, at Wien og Berlin sikkert vilde kræve andre garantier, nemlig en omdannelse af ministeriet, således at der indtrådte ministre, der var kendte for deres moderation, og som indgav Tyskland tillid. Dette har Bluhme nu afgjort været på det rene med længe før denne samtale. Under sine forhandlinger med gesandterne havde han stillet en omdannelse af ministeriet i udsigt. Men han havde bedt dem give tid og ikke trænge

¹ Statsrådsprotokol IV. 1851—52. — Sml. A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880. I, 144 f.

² Rapport nr. 197, 22. nov.

³ Rapport nr. 196, 20. nov.

på. Navnlig havde han bebudet, at Carl Moltke skulde genindtræde i ministeriet. Dette var både Ruslands og Østrigs bestemte ønske. I en depeche af 7. november udtaler Vrints således, at han over for Bluhme havde nævnt Criminil og Carl Moltke som de bedst kvalificerede ministre for hertugdømmerne.¹ Hertil skal Bluhme have sagt, at han vilde foreslå Moltke som slesvigsk og Criminil som holstensk minister, men han var klar over, at dette vilde støde på heftig modstand hos hans kolleger. Omtrent samtidig spurgte Bluhme den engelske gesandt, om han troede, magterne vilde være tilfredse, hvis kongen valgte enten Carl Moltke eller Criminil til slesvigsk minister: mere udprægede modstandere af Slesvigs inkorporation fandtes ikke.²

I statsrådsmødet den 23., hvor kongen billigede programmet, gjorde Scheel, der var gået ind for dette, opmærksom på, at man i tide måtte sikre sig Carl Moltke som minister for Holsten.³ Bluhme dristede sig åbenbart ikke til eller fandt det i hvert fald utilrådeligt at komme frem med forslaget om Moltke som slesvigsk minister. Man vedtog, at konseilspræsidenten skulde henstille til kongen at foretage det fornødne m. h. t. Carl Moltke som holstensk minister. Vrints skriver dagen efter, at kongen selv vil skrive til Moltke for at opfordre ham til at vende tilbage til København og deltage i regeringsforretningerne.⁴ Han beretter videre, at Bluhme har meddelt ham, at antager de tyske magter programmet, vil de sikre sig Bardenfleths fjernelse, og at Slesvig ikke længere bliver regeret af en dansk. Hvorledes det holstenske og slesvigske ministerium skulde besættes, kunde Bluhme ikke overse, da han endnu betvivlede, at Moltke vilde overtage det slesvigske ministerium. Denne bemærkning refererer sig til, at Bluhme i en samtale nogle dage før havde udtalt, at han tvivlede

¹ Depeche nr. 116.

² Wynns depeche 8. nov. F. O. 97/127. — Sml. Sternbergs rapport nr. 196, 20. nov.

³ Statsrådsprotokol. IV. 1851—52, s. 271. — Sml. Kriegers Dagbøger. I, s. 146.

⁴ Depeche nr. 127. Sml. Sternbergs rapport nr. 198, 24. nov. — Wynn udtaler i sin depeche 24. nov., at kongen har tilskrevet Moltke om straks at komme til København. F. O. 97/127.

om, at de betingelser, som Moltke tidligere havde stillet for at overtage det slesvigske ministerium: at love udstedt for Slesvig efter juli 1850 skulde forelægges de slesvigske stænder til rådslagning, kunde opfyldes.¹ Men Bluhme vilde så prøve at få ham til holstensk minister eller minister uden portefeuille. Vrints siger imidlertid herom i sin depeche, at Moltke aldrig vilde gå med til at fortrænge Criminil fra Holsten eller indtræde i ministeriet uden at få afgørende indflydelse på Slesvig: »denne vanskelighed turde gøre ministerkrisen mere gennemgribende, end hr. Bluhme ønsker at forme den«. En otte dages tid tidligere havde Vrints skrevet, at med antagelsen af et nyt program burde kabinettet omdannes »von Grund aus«.² Personlige hensyn vilde formodentlig endnu udskyde dette nødvendige skridt, »hvis ikke greve Carl Moltkes stive konsekvens måtte hidføre det fuldstændige brud med den treårige fortid«.

Bluhme havde efter det afgørende statsrådsmøde forsikret Ungern-Sternberg, at Carl Moltke straks (»sans perte de temps«) vilde blive kaldt til København for at udtale sig om, på hvilke betingelser han vilde genindtræde i ministeriet.³ Carl Moltke selv omtaler i et samtidigt brev til hustruen, at han endnu ikke har fået og heller ikke tror på, at han vil få det budskab til ham, som Bille (formentlig Christian Høyer Bille) har stillet hende i udsigt.⁴ Han nævner ikke »budskabets« indhold, men det kan næppe have drejet sig om andet end kaldelsen til København.

Hvornår Moltke er kommet tilbage til København, ses ikke. Vrints skriver 1. december, at trods Bluhmes modsatte forsikringer er Carl Moltke endnu ikke opfordret til at indtræde i statsrådet.⁵ Han omtaler samtidig, at Madvig som minister vil blive erstattet af P. G. Bang, der er en støtte for helstaten og tilhænger af Slesvigs selvstændighed.⁶ Men udnævnelsen viser,

¹ Vrints' depeche nr. 125, 21. nov.

² Depeche nr. 120, 13. nov.

³ Rapport nr. 198, 24. nov.; sml. nr. 197, 22. nov.

⁴ Brev til hustruen 23. nov.

⁵ Depeche nr. 132.

⁶ Sml. Sternbergs rapport nr. 206, 13. dec.

siger han, at den alt for store overvægt af danske ministre skal bibeholdes. Bang udnævntes først den 7. december.

Skønt Bluhme selv over for de fremmede gesandter havde nævnt Moltke som slesvigsk minister, måtte han, som vi har set, senere udtale sig mere ubestemt. Over for Vrints bad han gentagne gange om, at de fremmede magter ikke for strengt vilde holde på, at visse personer skulde ind i, andre ud af ministeriet.¹ Når først rigsdagen var endt, kunde han bedre følge sine egne anskuelser om ministeriets rette sammensætning! Også Sponneck, der — med vanlig perfektibilitet, fristes man til at sige — havde sluttet sig til Bluhmes program og søgte tilnærmelse til Vrints, fremhævede over for denne, at magterne ikke burde kræve bestemte personer som ministre.² Sponneck fandt det tvivlsomt, om Carl Moltkes »doktrinære ånd« vilde indlade sig på en forståelse med andre. Vrints hævdede imidlertid, at der i hvert fald måtte gives magterne garantier med hensyn til de personer, der skulde være ministre for Slesvig og Holsten.

Den 4. december gav Bluhme østmagternes gesandter oplysning om indholdet af de noter, som den 6. afgik til hofferne i Wien og Berlin med meddelelse om regeringens helstatsprogram.³ Til noterne hørte 2 bilag. »Anlage II« var det vigtigste, idet der i dette gaves de tyske magter meddelelse om den nye plan. Dette skete for at opnå disse magters tillid og tilslutning, så Holsten kunde gives tilbage til kongen, og monarkiets integritet og tronfølgeordningen sikres. Hovedtrækkene i programmet er allerede gentagne gange fremhævet. Om enkeltheder henvises til fremstillingen i Neergaards værk: »Under Junigrundloven«. I, s. 565 f. Noternes 1. bilag var en retfærdiggørelse af den danske regerings hidtidige politik. Om dette bilag skrev Vrints, da han sidst i november bebudede, at meddelelserne vilde indeholde disse to bilag, at det bare kunde lægges ad acta for at undgå unødvendige kontroverser.⁴ Han oplyser senere efter en samtale med Carl

¹ Vrints' depecher nr. 124 A, 20. nov., og nr. 125, 21. nov.

² Depeche nr. 133 A, 3. dec.; sml. nr. 128, 26. nov.

³ Sternbergs rapport nr. 201, 4. dec. — Vrints' depeche nr. 134, 5. dec.

⁴ Depeche nr. 128, 26. nov.

Moltke, at dette bilag, der omhandler Østrigs note fra 9. september, stort set er forfattet af Moltke i hans ministertid, blot senere noget modificeret.¹ —Bluhme sendte yderligere Christian Høyer Bille, der midlertidig var direktør i udenrigsministeriet, i særlig mission til Berlin og Wien for her med støtte af vore derværende gesandter og vor forbundsgesandt i Frankfurt Bernhard Bülow at virke for de tyske stormagters antagelse af programmet.

I et brev af 5. december til Bille giver Bluhme en udførlig og interessant redegørelse for sin politik.² Nogle enkelte udtalelser heri skal anføres. Han betoner, at hvad der er sagt i depecherne, »navnlig i Anlage II, indeholder, ikke blot fra formens side, idet vi meddeler, hvad vi folkeretlig ikke var forpligtede at meddele, men og fra realitetens side det yderste af, hvad vi kunne byde. Det ligger ikke i min karakter at marchandere«. Det kan således ikke forventes, at Danmark skulde opgive »en på forfatningsmæssig vej tilvejebragt fælleskonstitution for monarkiet som en helstat«. Heller ikke, at kongen vil samtykke i nogen »fornyelse af hertugdømmernes administrative og judicielle forbindelse«. Når der endnu ikke var dannet et fælles statsråd for hele monarkiet, skyldtes det jo de ulykkelige omstændigheder, og at kongens herskermagt ikke var genindført i monarkiets helhed. »De ved selv bedst, kære Bille«, fortsætter Bluhme, »hvor bestemt det er kongens hensigt, når dette sidste er sket, da i sit fællesstatsråd for monarkiet at samle mænd fra alle landsdele. Og jeg håber, at Hans Majestæt ikke vil savne loyale og dygtige mænd hertil. Kongen besidder jo allerede grev Criminil. Med grev Moltke Nütschau har jeg konfereret i dag. Han billiger indholdet af mit program, men han nægter at overtage noget ministerium, førend stormagterne samtykker i kongens opfor-

¹ Depeche nr. 135, 8. dec. — Moltkes exposé af 25. sept. »Betr. die Erlasse des Fürsten Schwarzenberg an den Baron Vrints vom 9. u. des Barons Manteuffel an den Baron Werther vom 14. September 1851« (se Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer 1848—65) er for store deles vedkommende ordret optaget i bilaget.

² Bluhmes arkiv, hans koncepter.

dringer og dermed gør det muligt for kongen at danne et fællesstatsråd for monarkiet.»

Jeg skal senere omtale Carl Moltkes og Bluhmes konference, men vil først nævne, hvordan østmagternes gesandter modtog Bluhmes meddelelser den 4. Bluhme forelæste noterne for Vrints og Werther samtidig og diskuterede de enkelte sætninger med dem.¹ Af Vrints' udførlige depeche af 5. december til Schwarzenberg fremgår, at gesandterne fandt de danske tilsagn tilfredsstillende. Men, skriver han, som garanti for udførelsen af dem må det kræves, at Criminil bliver holstensk, Moltke slesvigsk minister. Et bestemt løfte herom af Bluhme kunde de imidlertid ikke opnå, hvorfor de vilde, at Bille skulde bemyndiges til at give hofferne fuldstændig vished herom. Vrints beder i overensstemmelse med sine kolleger (Werther, Sternberg) Schwarzenberg om at stå fast på en sådan garanti ved dannelsen af helstatsministeriet: Så vilde Østrig have løst sin opgave med hensyn til pacifikationen ærefuldt og retfærdigt til begge sider. Til slut i sin depeche skriver Vrints: Carl Moltke er »den loyale og retfærdige statsmand, hvem regeringen i det omstridte hertugdømme Slesvig tilkommer, således at kongen, magterne, den tyske og den danske befolkning i lige grad erhoder al nødvendig sikkerhed for fremtiden«. — I en depeche af 6. december meddeler Sternberg også, at han som før har rådet Bluhme til at lade Moltke og Criminil blive henholdsvis slesvigsk og holstensk minister til beroligelse for Tyskland.² Bluhme havde nemlig på hans direkte spørgsmål oplyst, at ifølge kongens ordre vilde man foreslå Moltke til holstensk minister og Criminil til guvernør for Lauenborg, medens man endnu ikke havde bestemt nogen til slesvigsk minister.

Den konference, som Bluhme havde den 5. december med Carl Moltke, synes at have været den første mellem dem efter Moltkes tilbagevenden til København.³ Bluhmes citerede udtalelser om samtalen er summariske, men fastslår, at Moltke har

¹ Vrints depeche nr. 134, 5. dec.

² Rapport nr. 203.

³ Se Vrints' depeche nr. 134, 5. dec., hvor det berettes, hvad Bluhme lige sagde ham efter sin 1. samtale med Moltke.

billiget hans program. Dette har Bluhme straks meddelt Vrints og formentlig også Sternberg. Denne omtaler, at en uoverensstemmelse mellem Bluhme og Moltke udjævnedes ved samtalen den 5.¹ Med hensyn til spørgsmålet om Moltkes indtræden i ministeriet har Bluhme givet Vrints den lidet oplysende besked, at Moltke var rede til at overtage den stilling, »til hvilken han føler sig kaldet og kongen vil kalde ham«, men i alle tilfælde ikke før der er opnået forståelse med magterne, Holsten og Rendsborg rømmet, kongens magt genoprettet overalt og et helstatsministerium dannet.

Imidlertid gav Moltke selv kort efter Vrints oplysning om sit syn på forholdene.² Inden jeg refererer Vrints' udtalelser herom, skal jeg nævne et par karakteristiske udtalelser i Moltkes breve fra november til hustruen. Her behøvede han ikke at lægge sordine på sine bemærkninger. I et brev af 15. november giver han således udtryk for sin harme over, at udenlandske gesandter vil blande sig i besættelsen af danske ministerposter. Skønt indblandingen skete til fordel for ham selv og Criminil, kan der ingen tvivl være om harmens oprigtighed. »Hvilken skændsel!« skriver han. »Ve over dem, der er skyld i, at det er kommet så vidt!« Nu nytter halve forholdsregler ikke længere. Hele ministeriet må gå af; kun på den måde kan man også blive konseilspræsidenten, der lammer enhver dygtighed, kvit. Moltke er villig til at tjene kongen, men ikke ministeriet og rigsdagen. Endnu kraftigere udtrykker han sig i et lidt senere brev: »Jeg vil ikke befatte mig med nogen ting, hvis man ikke lægger sagen helt i mine hænder.«³

Vrints' meddelelser om sin samtale med Moltke indeholdes i en fortrolig depeche af 8. december, hvilken han også sendte til gennemsyn for den østrigske gesandt Prokesch i Berlin.⁴ Ifølge Vrints har Moltke erklæret programmet for fuldstændig tilfredsstillende for hertugdømmerne, når gennemførelsen af det

¹ Smst. og Sternbergs rapport nr. 203, 6. dec.

² Vrints' depeche nr. 135, 8. dec.

³ Brev til hustruen 19. nov.

⁴ Depeche nr. 135.

nye regeringssystem sikres ved indtræden af tilforladelige ministre. Han har tilsagt Bluhme »dennoch mit grosser Zurückhaltung« at ville indtræde i et statsråd for hele monarkiet sammen med danskerne Bluhme, Tillisch og Sponneck og med Criminil og Scheele (den tidligere regeringspræsident i Slesvig og Holsten) for hertugdømmerne, men ingen sinde vilde han gå ind i det nuværende ministerium under A. W. Moltke.

Over for Østrigs holdning er Carl Moltkes udtalelser til Vrints meget velvillige. Ganske vist måtte han som minister formelt tilbagevise Østrigs indskriden i noterne fra september og begyndelsen af oktober, men reelt bifaldt han dem. Som privatmand billigede han Østrigs optræden. Danmark burde have antaget de tyske magters betingelser og straks udtalt dem i et manifest i stedet for som nu at forelægge programmet for Wien og Berlin. Dette begrænsede nemlig kongens viljesudøvelse. Moltke udtalte, at man af Preussen — »på ingen måde af Østrig« — havde at frygte et krav om, at hertugdømmerne skulde have fælles minister. Han afviste ganske dette og med den begrundelse, at ifølge Ribeprivilegiet 1460 havde Holsten en marsk, Slesvig en drost.

Da Billes mission i Berlin stødte på alvorlige vanskeligheder, og efterretningerne herom kom til København, lagde østmagternes gesandter råd op om en yderligere pression på den danske regering. Tidligere havde de holdt sig til at afkræve Bluhme bestemte løfter om Criminil og Moltke som ministre for hertugdømmerne, når programmet var accepteret og Holsten rømmet. Men den 17. december (eller omkring den 17.) stillede de Bluhme det forslag, at kongen allerede nu skulde udnævne et helstatsministerium med de nævnte personlige garantier, altså før rømningen af Holsten.¹ Jeg vil tro, at ophavsmanden til dette forslag var Vrints, der sikkert var den førende i østmagtgesandternes trekløver i denne sag. Vrints fremsatte i øvrigt vistnok først forslaget efter forudgående konference med Carl Moltke.

I sin depeche af 17. december omtaler Vrints, at han nylig

¹ Sternbergs rapport nr. 208, 17. dec., og Vrints' do. nr. 137 A, 17. dec., og nr. 138, 19. dec.

har haft en samtale med Moltke, og gør derpå rede for dennes »rigtige anskuelse, der er opmærksomhed værd«. Moltke har i samtalen nævnt, at han af Bluhme kun fik programmet at se, og at først på hans forestilling blev det flere dage efter Billes afrejse meddelt Criminil.¹ Moltke fandt, det forud burde have været forelagt Criminil til betænkning, og at undladelsen heraf viste, at det danske ministerium stadig behandlede de andre landsdele som kolonier. Programmet anså han fortsat for fuldt tilfredsstillende. Da den danske regering nu engang havde tilladt kabinetterne at blande sig i monarkiets organisation, rådede han til, at de særlig skulde fordre helstatsministeriet dannet. Derimod burde de ikke kræve bestemte personer som ham og Criminil optagne i statsrådet; begge vilde alligevel som uundværlige blive kaldede af kongen. Et krav fra magterne om et helstatsministerium vilde sikkert ikke hindre den tilstræbte forståelse. Det var ikke så sårende for den kongelige regerings værdighed som en fordring om bestemte personer til ministre for hertugdømmerne. En sådan fordring vilde desuden her vække mistanke mod disse, give dem en uheldig stilling og berede deres ministervirksomhed betydelige vanskeligheder. En hurtig dannelse af helstatsministeriet var, fandt Moltke, den bedste garanti for alle landsdeles ligeberettigelse og for et forfatningsmæssigt, konservativt regeringssystem.

Vrints skriver i sin depeche, at han såvel som hans kolleger anser Moltkes opfattelse værdig til vore regerings overvejelse. Men, fortsætter han, gør kabinetterne helstatsministeriets dannelse til betingelse for programmets antagelse, bør de alligevel »på fortrolig måde, som dog ikke er til at omgå«, kræve Moltke og Criminil som garantier. Vrints finder, at Moltke er for optimistisk, når han stoler på, at hvert forsøg på at overlade styret i hertugdømmerne til andre vil strande. Vi savner, skriver Vrints, her i København stadig det fuldstændige brud med martstendenserne. Når Bluhme havde sagt, at Moltke stillede som betingelse for sin indtræden i statsrådet, at Holsten var rømmet og kongens autoritet her genoprettet, fulgte han, mener Vrints, sin egen

¹ Sml. hermed udtalelser i Sternbergs rapport nr. 205, 13. dec.

argumentation. Moltke forlanger blot, at helstatsministeriet er konstitueret; han vil ikke have noget med det nuværende danske ministerium at gøre.

Såvel Vrints som Ungern-Sternberg forsikrer i deres depecher af 17. december, at Bluhme ikke vilde have noget imod, at magterne stillede kravet om helstatsministeriets dannelse. Noget anderledes omtaler Vrints dog Bluhmes opfattelse i en depeche to dage senere.¹ Vrints anfører her, at det er lykkedes ham i gentagne, meget fortrolige drøftelser med Bluhme over for denne indtrængende at fremstille Carl Moltkes i foregående beretning citerede mening som sin egen personlige: kun hurtig dannelse af helstatsministeriet med Criminil og Moltke som ministre for Holsten og Slesvig gav Wien og Berlin den nødvendige garanti for programmets gennemførelse! Bluhmes opfattelse gik ud på: først Holstens rømning, så dannelsen af helstatsministeriet på det tidspunkt, som han fandt egnet, og med de personer, kongen anså for skikkede. Herimod opstillede Vrints følgende rækkefølge: Regeringens program besvares af de tyske magter ved antagelsen af det, derpå danner kongen helstatsministeriet med de nævnte ministre for hertugdømmerne, hvad Reedtz allerede havde lovet ved sin rejse til Wien for et halvt år siden. Først så rømmes Holsten.

Vrints anfører, at både Sponneck og Bluhme gjorde indvendinger på grund af Moltkes doktrinære karakter og Criminils svaghed. Hertil svarede Vrints imidlertid, at »netop den førstes faste grundsætninger og den sidstes forsonlighed og retsfølelse er disse to højtagtede statsmænds eminente egenskaber, til hvilke magterne sætter deres tillid«. Yderligere nævner Vrints, at Carl Moltke i disse dage havde haft lejlighed til at udvikle sit syn på forholdene over for kongen, der havde erklæret sig helt enig med ham. Jeg indskyder her, at Vrints i en tidligere depeche med rette havde talt om »savnet af en kongelig vilje«. ² Rene nuller kaldte for resten Wynn respektløst engang både kongen og konseilspræsidenten. ³ Vrints slutter sin depeche med, at Wien

¹ Nr. 138, 19. dec.

² Nr. 136 A, 12. dec.

³ Depeche 9. jan. 1852. F. O. 97/128.

og Berlin bestemt og afgjort må opstille omtalte krav, og Rusland må understøtte det. Dette er også omkvædet i et par senere depecher.¹

Jeg skal ikke komme ind på enkeltheder i Billes ofte vanskelige forhandlinger i Berlin og Wien.² Han fik under disse i øvrigt god støtte af Ruslands respektive gesandter Budberg og Meyendorff. Den 25. december kunde Bille fra Wien meddele Bluhme, at Schwarzenberg havde forelagt ham svaret til Vrints på den danske note af 6. Svaret dateredes den følgende dag. Det gav en nærmere motiveret tilslutning til helstatsprogrammet i bilag II i den danske note, dog forudsat, at der gaves en erklæring fra kongen om programmets udførelse og en garanti i dannelsen af helstatsministeriet ved valget af personer til dette. I en depeche tre dage senere til Vrints siger Schwarzenberg, at Østrig må være aldeles sikker på, at programmet sættes i værk, sådan som Østrig opfatter det, og at der ved helstatsministeriets dannelse gives et pant herpå, før Østrig kan rømme Holsten. I en samtale, som Bille den 23. havde med Schwarzenberg, havde denne sagt, at Criminil og Moltke som ministre for Holsten og Slesvig vilde afgive den ønskede garanti.³ Det samme havde Meyendorff i forvejen forklaret Bille: De to mænds medvirken ved programmets udførelse for hertugdømmerne var en *conditio sine qua non*.

Preussens svar afgaves først den 30. december og var ikke helt så imødekommende som Østrigs. Bille, der i Berlin så svaret, før det afsendtes, omtaler imidlertid, at den derværende østrigske gesandt havde fortalt ham, at Manteuffel havde forsikret, at Preussen var ganske enig med Østrig.⁴ I Preussens svar dvæles udførligt ved den store garanti, som den rigtige besættelse af ministerposterne for Slesvig og Holsten i det påtænkte helstatsministerium vilde frembyde for de tyske magter. Manteuffels depeche nævner ingen navne, men dens tale om de udmærkede

¹ Nr. 139 A, 27. dec., og nr. 140, 30. dec.

² Se herom akterne i de 2 pk. U.Min. 1848—57. Alm. Korr. S. Litr. F.: Korrespondancesager vedr. det danske monarkis forfatning. 1848—52.

³ Billes skrivelse til Bluhme 23. dec. (kcpt.) i pk. II af førnævnte pk.

⁴ Billes skrivelse til Bluhme 29. dec. (kcpt.) i pk. II af førnævnte pk.

personligheder, der ifølge tilforladelige efterretninger er rede til at følge kongens kald, viser klart, hvem der tænkes på.

Bille endte sin beretning af 29. december med at udtale, at hvordan man end i København vilde bedømme resultatet af hans mission, turde han forsikre, at det ikke havde skortet på de yderste anstrengelser fra hans og Bülow's side for med kollegernes i Wien og Berlin virksomme hjælp at nå øjemedet. Om Bülow sagde man i Berlin: *Das ist ein Mann um den wir Sie beneiden.*¹ Hvad mig betræffer, endte Bille, er jeg så træt på sjæl og legeme, at jeg behøver en dags ro, før jeg rejser herfra til Hamborg. Herfra foregik hjemrejsen.

Dagen før Billes beretning havde Bülow i en skrivelse til Bluhme stærkt betonet vigtigheden af snarest gørligt at danne et helstatsministerium, der svarede til forventningerne i Wien:² »Uden fremskyndelse af denne forholdsregel vil der nu i elvte time være meget lidet at opnå, med den og ved den næsten alt«.

3. Helstatsministeriets dannelse.

Da baron Vrints 2. juledag 1851 var oppe i det danske udenrigsministerium, var han i usædvanlig godt lune.³ Han mente at kunne forsikre, at alt i Wien vilde gå efter Bluhmes ønske. M. h. t. det påtænkte helstatsministerium indrømmede han, at dannelsen af det var ugørligt, så længe man ikke fra Wien og Berlin havde modtaget fuldstændig tilslutning til det fremlagte program. Bluhmes vidsyn, mente han, var en borgen for, at ministeriet vilde få en fornuftig sammensætning: »Han vil utvivlsomt også i denne henseende vide at sætte sine anskuelser igennem«. — Bluhme skulde dog igennem mange og yderst besværlige forhandlinger, før det lykkedes at få helstatsministeriet dannet, og hvorvidt dettes sammensætning i et og alt kom til at svare til hans anskuelser, får vist stå hen.

¹ Bülow gik i 1862 over i tysk statstjeneste.

² Skrivelsen findes i førnævnte pk. Korrespondancesager vedr. det danske monarkis forfatning. I. 1848—52.

³ Se Skrikes skrivelse til Bluhme 26. dec. 1851 i førnævnte pk.

I statsrådsmødet 31. december blev Østrigs svar af den 26. forelæst.¹ Bluhme var veltilfreds med dette og også glad for, at der i svaret ikke var nævnt navne.² Vrints, der kort efter har haft samtaler med Tillisch og Sponneck, beretter derimod om begge disses misstemning over svaret. Sponneck udtalte således, at man efter sejren ved Isted ikke kunde unddrage Slesvig et dansk styre: Carl Moltke var umulig som slesvigsk minister, men nødvendig for Holsten, hvor Criminil ikke passede. Moltke egnede sig i øvrigt efter Sponnecks mening ikke til i længden at sidde i ministerrådet: hans stive grundsætninger var ikke blevet aflebet under de sidste års hændelser; han nærede samme anskuelser som i det gamle statsråd for 1848. Af Vrints' modbemærkninger til Sponneck skal kun anføres hans udtalelse om, at de tyske magter ganske vist agtede kongens autoritet for højt til, at de formelig vilde anføre navne på de personer, som de ønskede til ministre. Men Vrints kunde i dybeste fortrolighed sige Sponneck, at optoges de to pågældende ikke i det kongelige statsråd, kom der ingen forståelse i stand med de tyske magter. Fra Østrigs side var det et ultimatum. Sponneck bemærkede da, at så var enhver indvending jo overflødig, men følgerne vilde ikke udeblive og vanskelighederne vise sig.

I Vrints' her refererede depeche af 2. januar meddeler han desuden, at han har anset det rimeligt at underrette Carl Moltke om tingenes hele stilling, og i forståelse med ham vil han indrette sin videre optræden. Med Moltke har der efter programmets meddelelse og en senere samtale med Bluhme ikke været ført forhandlinger. Moltke finder sig berettiget til at afvente kongens direkte befalinger. Han kræver det nuværende danske ministeriums afsked og vil kun indtræde sammen med Criminil, der enten må være udenrigsminister eller minister for Holsten. Bliver han det sidste, ønsker Moltke Reedtz som udenrigsminister, men kan dog også (da Vrints gjorde indvendinger herimod) finde sig i Bluhme, hvis han frigøres for hensyn til den danske rigsdag. Som krigs- og marineminister ønsker han general Hansen og

¹ Statsrådsprotokol IV. 1851—52, 284.

² Vrints' depecher nr. 141, 31. dec., og nr. 1, 2. jan. 1852.

admiral Zahrtmann, som dansk indenrigsminister Tillisch. Han er ikke særlig gunstig stemt over for Sponneck som finansminister; han bestrider hans finansielle talent og dadler hans mangel på grundsætninger. Den hittidige danske konseilspræsident, de danske justits- og kultusministre samt grundloven vil han overlade til »deres videre skæbne inden for Danmarks grænser«.¹ Efter at have givet disse oplysninger om Moltkes »ministerliste« kan Vrints trygt fastslå, at ministerkrisen vil komme til at forme sig som en livlig og afgørende kamp om det danske monarkis nydannelse.

Om Preussens svar af 30. december, som Werther fik den 4. januar og straks viste Vrints, siger denne, at han beklager, det ikke fuldstændig stemmer med Østrigs.² Werther mente dog, at man let vilde kunne komme ud over »de uvæsentlige forskelle«, når den danske regering som tilsigtet fremtrådte med et kongeligt manifest.³ Vrints søgte også at dæmpe Bluhmes mistro over for det preussiske svar: Når der dannedes et helstatsministerium, og dette udstedte et manifest for monarkiet og i kongens navn i overensstemmelse med »vor opfattelse«, vilde der ved en storlået akt varigt gøres ende på hele striden og på alle tvivl.

Den 5. januar ankom Criminil og Bille til København. Den følgende dag holdtes statsrådsmøde.⁴ Bluhme gav i dette meddelelse om Preussens svar og udbad sig kollegernes billigelse af, at han nu konfererede med Carl Moltke og Criminil om sagen. Han udtalte, at han anså optagelsen af disse to mænd henholdsvis som slesvigsk og holstensk minister i det påtænkte fællesministerium som aldeles nødvendig til programmets gennemførelse.

Bluhme fik i den følgende drøftelse kun bestemt støtte af P. G. Bang. Tillisch opponerede kraftigt mod tanken om at gøre en tysk mand til slesvigsk minister: Det vilde være at opofre Slesvig. Ved behandlingen i sin tid af programmet havde man

¹ Om Moltkes »ministerliste« sml. også Sternbergs rapport nr. 214, 6. jan. 1852.

² Depeche nr. 2, 4. jan. 1852.

³ Vrints' depeche nr. 3, 5. jan.

⁴ Statsrådsprotokol IV. 1851—52. Sml. A. F. Kriegers Dagbøger. I, 146 f.

været enig om, at det var den yderste koncession. Nu forlangte man altså yderligere koncessioner. Han var kun gået ind i ministeriet under den forudsætning, at Moltke skulde være minister for Holsten. Flere andre betonedede, at Moltke var nødvendig som sådan. Bluhme hævdede heroverfor, at gjorde man ikke Criminil til holstensk minister, fik man ikke forbundstropperne ud af hertugdømmet. Desuden udtalte han, at Moltke som slesvigsk minister var en ligefrem konsekvens af programmet. Udlandet havde, påstod han — ikke i ligefrem overensstemmelse med sandheden — intetsteds forlangt, at Moltke skulde være minister for Slesvig. Men han kendte ingen, der var bedre egnet dertil. Forhandlingerne endte med, at Bluhme bemyndigedes til at gøre Moltke og Criminil bekendt med de diplomatiske aktstykker og forhandle med dem i almindelighed om sagen, men uden at gøre dem konkrete forslag om de poster, på hvilke man ønskede dem sat.

Om Bluhmes følgende forhandlinger med Moltke og Criminil siger Vrints i en depeche af 9. januar, at han selv og hans kolleger også virker for, at disse tre skal nå til enighed.¹ Moltke har givet Vrints beroligende forsikringer herom, idet han opgiver kravet om Reedtz, villig slutter sig til Bluhme, Tillisch og Sponneck »auf feste Grundsätze« og vil overtage det tornefulde hverv som slesvigsk minister. Men han kræver optagelse i ministeriet af Criminil, Hansen o.s.v. (sml. ovenfor). Criminil har videregående anskuelser om hertugdømmernes fællesskab, men der må her søges et kompromis. Vrints og kolleger vil ikke undlade at bearbejde ham. Der vil sikkert, ender Vrints sin depeche, gå en rum tid hen, før der foreligger en afgørelse. Hertil bidrager også, at kongen befinder sig på Frederiksborg som rekonvalescent efter en forkølelse.

Det er sikkert et resultat af forhandlingerne med Moltke, når Bluhme i et nyt statsrådsmøde den 9. meddelte, at han fandt, alle ministre burde erklære sig rede til at fratræde, så kongen fik frie hænder til dannelsen af fællesministeriet.² Han fik igen støtte af Bang, ikke af andre. Tillisch fremhævede på ny, at der aldrig

¹ Depeche nr. 4, 9. jan. Sml. Sternbergs rapport nr. 215, 8. jan.

² Statsrådsprotokol IV. 1851—52. Sml. Kriegers Dagbøger. I, 147 f.

tidligere i statsrådet havde været tale om at stille en tysk mand i spidsen for Slesvig. Skete dette, måtte han gå af. Hertil sluttede Flensborg sig. Bardenfleth og Dockum havde i forvejen ved forhandlingen om Moltke som slesvigsk minister bebudet deres demission. A. W. Scheel udtalte ligesom Tillisch, at Bluhme først nu i statsrådet nævnte, at Moltke som slesvigsk minister var en nødvendig følge af programmet. Dette burde Bluhme have sagt tidligere. Han havde bestandig troet, at Moltke skulde være minister for Holsten. Samme tro bekræftede A. W. Moltke at have haft og udtalte, at Criminil før havde ønsket at blive guvernør i Lauenborg. Bluhme mente, at han tidligere i statsrådet havde sagt, at Carl Moltke som slesvigsk minister var en nødvendig følge af programmet, og i hvert fald havde han altid set sådan på det. Denne udtalelse forekommer af noget tvivlsom værd. Derimod er det korrekt, når han nu bemærkede, at udlandet havde kastet sit blik på Carl Moltke, at Holstens rømning kun vilde ske, hvis Criminil blev minister for Holsten, og at Carl Moltke ikke vilde være dette. Forblev Bardenfleth som slesvigsk minister, måtte han, Bluhme, gå af. Han vilde dagen efter tage til kongen på Frederiksborg og underrette denne om forhandlingerne i statsrådet.

Efter at Bluhme nævnte dag havde givet kongen meddelelse om stillingen, skal denne have befalet ham at forsøge dannet et fælles statsråd for monarkiet og at konferere med Carl Moltke om dennes overtagelse af det slesvigske ministerium.¹ Søndag den 11. januar var alle ministrene samt Reventlow-Criminil og Carl Moltke kaldte til kongen, der konfererede med dem enkeltvis — en konference, der varede i 5 timer, men uden noget endeligt resultat.² Kongen skal imidlertid efter Ungern-Sternbergs beretning have overdraget Moltke at forme et program for et nyt

¹ Dette siges i Bluhmes konceptforestilling 17. jan. til kongen. Bluhmes arkiv. H 14. Sml. Ungern-Sternbergs rapport nr. 2, 18. jan.

² Kabinetssekretariatets konceptbog 1852 B. Nr. 39—41. Det originale reskript til Moltke af 10. jan. findes i hans arkiv, pk. Embedspapirer 1848—65. — Ungern-Sternbergs rapport nr. 1, 14. jan.; Vrints' depeche nr. 5 A, 12. jan., og nr. 6, 14. jan.

statsråd. Den engelske gesandt, der i øvrigt lader konferencen vare hele 6 timer, siger, at det må have krævet et stærkere hoved end Hans danske Majestæts at danne sig en rigtig opfattelse ud fra de meget forskellige råd og meninger, som han fik at høre.¹

Carl Moltke gav derefter den 12. i en længere redegørelse til Bluhme besked om, hvilke betingelser han stillede for at indtræde i ministeriet. Det tidspunkt var kommet, da han anså sig i stand til at gennemføre de anskuelser, som han ikke havde kunnet forandre. Betingelserne var i alt 9.² Den første var genindførelse af det i marts 1848 afskaffede kongelige gehejmestatsråd. Det skulde under kongens forsæde bestå af arveprinsen og 7 gehejmestatsministre: udenrigs-, finans-, krigs- og marineministeren, premierministeren for Danmark og ministrene for Slesvig og Holsten. I gehejmestatsrådet skulde ministrene have sæde efter deres personlige rang. Pkt. 2 omhandlede, hvilke sager der skulde henhøre under det slesvigske ministerium, og pkt. 3 bestemte, at de sager, der angik de for hertugdømmerne fælles, ikke politiske indretninger: Kiel universitet osv., var at behandle kollegialt af den slesvigske og holstenske minister. I tilfælde af uenighed afgjorde kongen sagen, efter at den var foredraget for ham i gehejmestatsrådet. I pkt. 4 udtaltes, at suspensionen af den slesvig-holsten-lauenborgske overappellationsret for Slesvig foreløbig vedvarede, og at der vilde blive forelagt den næste stænderforsamling et lovforslag for at gøre dette forhold endeligt.³ Pkt. 5 bestemte, at provinsialstænderne ikke skulde sammenkaldes før den nuværende valgperiodes udløb, og at belejringstilstanden hævedes, når kongens autoritet fuldstændig var genoprettet i Holsten, og pkt. 6, at amnestipatentet af 10. maj 1851 var at underkaste en omfattende revision. De personer, som herefter

¹ Depeche 16. jan. F. O. 22, 194.

² Bluhmes arkiv. H 14. — Der var oprindeligt 10 punkter, men ud for pkt. 2, omhandlende det i grundlovens § 21 omtalte statsråd, har Moltke skrevet »udgår«, og pkt. et er overstreget. I koncepten i Moltkes arkiv er pkt. 2 senere udstreget og punkterne omnummererede.

³ Sml. Hjelholt: Den danske sprogordning i Slesvig, 69 anm. 28.

var udelukkede fra amnestien, tilstedtes heller ikke ophold i Holsten. Pkt. 7 drejede sig om, hvorvidt love udstedt efter juli 1850 var at forelægge for provinsialstænderne. Næstsidste pkt. gik ud på, at der udstedtes et kgl. patent med meddelelse om gehejmestatsrådets genindførelse og om de fremtidige regeringsgrundsætninger. Heri skulde bekendtgøres kongens beslutning om på forfatningsmæssig vis at omdanne provinsialstænderne i hertugdømmerne til besluttende landstænder, og derefter skulde forbindelsen af monarkiets forskellige dele til et ordnet hele sikres ved indførelse af en fælles forfatning til behandling af de fælles anliggender. Det sidste pkt. var kravet om, at Criminil udnævntes til minister for Holsten og generallieutenant v. Hansen til krigsminister. I koncepten er kravet om Criminil senere sat ind; det måtte anses for en selvfølge. Hansen var Carl Moltkes gode kending fra immediatkommissionens dage (se s. 247). Deres syn på tingene var stort set det samme. Omvæltningen i marts 1848 karakteriserede Hansen i et brev til Moltke med de ord, at statens ror da blev grebet af »ukyndige og kraftløse hænder«.¹

Vrints meddeler i sin depeche 14. januar, at Bluhme var gået ind på alle Moltkes »betingelser« og var helt enig med ham og Criminil.² Ifølge Vrints var Moltkes pkt. 1, hvorefter den danske premierminister skulde være medlem af statsrådet, formet sådan af hensyn til A. W. Moltke. Denne kunde herved forblive i statsrådet og vilde efter rangen være den ældste af gehejmestatsministrene. Som præsident for statsrådet vilde Carl Moltke jo ikke have ham. Punkterne 3, 4 og 7 må formodentlig siges at være udformede som en slags kompromisser på grundlag af de foregående drøftelser mellem Bluhme, Moltke og Criminil.

I sin nævnte depeche skriver Vrints endvidere, at Bluhme dagen før var blevet enig med Moltke om, at de, når statsrådet den dag var endt, sammen skulde forelægge kongen sagen til afgørelse, kalde de nye ministre til Frederiksborg, her danne gehejmestatsrådet og vedtage alle videre forholdsregler. Af denne plan blev der dog intet. Vrints angiver forskellige grunde, der

¹ Brev 23. okt. 1848 i Carl Moltkes arkiv.

² Depeche nr. 6.

kan have udsat den. Bluhme selv udeblev fra statsrådet den 13. og angav at være »upasselig«. Man fristes til at tro, at »upasseligheden« mere var politisk end fysisk.

For Bluhme var det ikke tilstrækkeligt at blive enig med Moltke og Criminil. Han måtte søge at få tilslutning til sin politik fra i hvert fald nogle af sine kolleger. Den store anstødssten var her udnævnelsen af en tyskfødt mand til slesvigsk minister. Ikke uden grund bebrejdede de danske ministre ham, at han som tidligere Reedtz havde indgået forpligtelser over for udlandet bag deres ryg, forpligtelser, som udlandet nu bestemt krævede opfyldt.¹ Modstanden mod en tysk som slesvigsk minister lededes af Tillisch, der hos kongen havde særlig indflydelse. Den russiske gesandt henvendte sig den 13. til Tillisch for at overbevise ham om det nødvendige i Moltkes program og mente også at have gjort indtryk på ham². Samme aften opsøgte han desuden Bluhme, der den sidste tid — forståeligt nok, som landet lå — havde søgt at undgå de fremmede gesandter. Han tilskyndede stærkt Bluhme at gøre ende på sagen, lade kongen skride ind og afskedige de ministre, som ikke var enige med ham og Moltke. Nye forhandlinger, skrev Sternberg i sin rapport af 14., fandt i dette øjeblik sted med Carl Moltke efter en forudgående drøftelse hos Tillisch, formentlig af dennes meningsfæller indenfor ministeriet.

Dagen efter sendte Bluhme Carl Moltke et brev, der som bilag indeholdt en redegørelse for ministrene A. W. Moltke, Tillisch, Scheel, Sponeck og Bangs meninger om Moltkes »betingelser«.³ Det var dog ikke den originale redegørelse, men en afskrift af denne (sml. nedenfor). Bluhme bad Moltke tilgive, at han til trods for Moltkes forsikring om ikke at ville modificere betingelse nr. 1 alligevel bad ham tage bilaget under overvejelse. Han skrev yderligere: »Jeg er udtømt af forhandlinger, og en udveksling af anskuelser med en anden end mig turde måske være nyttig. Tilgiv derfor også, at jeg har bedt min ven, conferentsråd Treschow, at være min mægler hos Dem i udvekslingen af tanker

¹ Se Vrints' depeche nr. 7, 15. jan.

² Rapport nr. 1, 14. jan.

³ Carl Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer 1848—65.

om sagen.« — I tilslutning til dette Bluhmes hjertesuk skal nævnes, at han dagen derpå — efter de nye oprivende forhandlinger, som i det følgende bliver omtalte — sagde til Wynn, at hvad han her måtte gå igennem »surpassait les forces humaines«.¹

Det omtalte bilag er stilet til Bluhme og dateret 15. januar. Om Moltkes betingelser pkt. 3—10 (d.v.s. 2—9, se ovenfor) hedder det først, at de ikke synes anderledes beskafne, end at der ved nærmere forhandling mellem Moltke og dem må kunne opnås en sådan overensstemmelse, at de kan indtræde i samme ministerium. Men de kan ikke gå ind på nr. 1. Så vidt de skønner, går dette ud på, at rent danske sager først skal forhandles i et statsråd for kongeriget (bestående af fællesministrene og de danske ministre) og derefter atter foredrages kongen i gehejmestatsrådet, hvori kun een dansk minister (premierministeren) havde sæde, men to ministre for hertugdømmerne og 4 fællesministre. Scheel og Bang mente, at dette var grundlovsstridigt, og henviste til grundlovens § 18 og 21. Dette antog de andre (A. W. Moltke, Tillisch og Sponneck) nu ikke, men de var alle enige om, at pkt. 1 trådte »kongerigets betydning for nær«. Danmark med $\frac{3}{5}$ af befolkningen vilde i gehejmestatsrådet kun være repræsenteret af een særlig minister, premierministeren, hertugdømmerne med $\frac{2}{5}$ af befolkningen af to. I øjeblikket var de 4 fællesministre ganske vist danskfødte mænd. Men det var ikke givet, at deres politiske retning svarede til deres fødsel, og desuden kunde til enhver tid tyskfødte udnævnes til fællesministre.

I stedet for Moltkes nr. 1 fremsattes følgende forslag, som de dog forud erklærede muligvis kunde modificeres på et eller andet punkt ved nærmere forhandling. Medens Moltke talte om gehejmestatsrådets genoprettelse, tales der i dette forslag om »fællesministeriet«. Det skulde bestå af kongen, arveprinsen og »hvilken anden prins af det kgl. hus, Hans Majestæt måtte ville forunde sæde« (der må tænkes på prins Christian af Glücksborg), de 4 fællesministre, de danske fagministre (for tiden tre, fremtidig muligvis kun to) og de to ministre for hertugdømmerne. Af hensyn til grundlovens § 21 måtte en af fællesministrene eller hellere af de danske fagministre tillige være premierminister for de danske

¹ Wynns depeche 17. jan. F. O. 97/128.

sager, uden dog derfor at have nogen forret i det samlede ministerium. Man ser, at forskellen mellem dette forslag og Moltkes væsentlig består i, at det kræver kongeriget repræsenteret i fællesministeriet med i hvert fald to ministre.

Forslaget gik derefter over til udførligt at drøfte, hvordan forretningsgangen vilde blive ved behandlingen af monarkiets fælles anliggender og kongerigets og hertugdømmernes særlige sager. Om behandlingen af de første udtaltes, at de ministre, der nu var ansvarlige over for den danske rigsdag, også fremtidig forblev dette med hensyn til, hvad de havde stemt for eller udført. Der fremkom ganske vist også herved »en modification af den sammensætning af ministeriet og den ansvarlighed, som grundloven har tænkt sig, men dels beholder rigsdagen de samme personer at holde sig til, som nu, dels er forandringen en nødvendig følge af ordningen af hertugdømmernes forhold til monarkiet, og endeligen må det af kongen ved grundlovens udgivelse tagne almindelige forbehold af alt, hvad der vedkommer hertugdømmet Slesvigs stilling, hjemle ham ret til således at ordne administrationen.«

Den skitserede organisation skulde kun gælde, indtil en helstatsforfatning var bragt i stand med en fælles repræsentation, over for hvilken fællesministrene så alene burde være ansvarlige. »Da den nærværende crisis i øjeblikket truer staten med de fordærveligste følger og er såmeget sørgeligere, som kongen aldrig synes at have været nærmere ved at erholde vore forhold ordnede«, havde de ment skriftligt at burde udforme deres forslag, for at det kunde ses, at de ikke vilde have administrationen ordnet i ensidig dansk retning. For at »fjerne den i hertugdømmerne og udlandet gængse mistanke herom« erklærede de sig yderligere villig til at lade Carl Moltke blive kabinettets chef som udenrigs- og premierminister og at lade ham og Reventlow-Criminil få en afgørende indflydelse på »valget af en dansk mand til minister i Slesvig, ved hvilket sidste da og den spaltning af det hidtilværende cabinet, som har vist sig i anledning af dette valg, kunde fjernes«. — Dette middel til at fjerne »spaltningen« var, som det fremgår af Bluhmes ovennævnte brev til Moltke, anvist af ham.

Bilagets original er underskrevet af Sponneck, Scheel og Bang.

Derefter har A. W. Moltke skrevet, at han væsentlig slutter sig til ovenstående, og at han for at lette kombinationen er fuldkommen villig til at fratræde som dansk premierminister, når samtlige danske fagministre indtræder i fællesministeriet. Tillisch' udtalelse er derimod afvisende. Han er enig med sine kolleger i ikke at billige Moltkes pkt. 1, men han kan ikke gå ind på erklæringens indhold, da »den går ud fra en forudsætning angående besættelsen af den slesvigske ministerportefeuille, som jeg på ingen måde kan være enig i«. — Det er nok med velberåd hu, at Bluhme har udeladt disse særvota i bilaget.

Efter at have modtaget Bluhmes brev med bilag opsatte Moltke et svarbrev. Dette var ganske afvisende. Han troede ikke på nytten af yderligere forhandlinger vedrørende sin overtagelse af det slesvigske ministerium, navnlig ikke med medlemmer af det nuværende statsråd, inden det var blevet opløst. De betingelser, som han havde meddelt Bluhme, kunde han ikke forandre. Han mindede Bluhme om, at denne havde sagt, han vilde have foreslået ham til et af fællesministerierne, såfremt han ikke havde anset ham for uundværlig som minister for Slesvig. Havde Bluhme nu, som han måtte antage efter hans brevs slutning, forandret denne anskuelse, »så kan det ikkun være en glæde for mig; thi ministerposten for hertugdømmet Slesvig er slet ikke noget, man fornuftigvis kan ambitionnere under de nuværende forhold«. Han anså derfor forhandlingerne mellem dem for afbrudt og tilføjede, at han heller ikke vilde være i stand til at overtage noget andet ministerium under de i bilaget til Bluhmes brev anførte vilkår. Det var ren besked.

Bluhme havde i sit brev nævnt, at han vilde sende sin ven Treschow til ham som forhandler, og Treschow skrev, ligeledes den 15., til Moltke, at han »noget længere hen på formiddagen« vilde tillade sig at indfinde sig hos ham. Man må således gå ud fra, at der har fundet en konference sted mellem de to herrer, uden at der dog foreligger noget om et resultat af denne.¹

¹ Kjeld Winding: Treschow (1951), 206 nævner en udtalelse af Treschow om, at han nødtvungen må tage del i ministerkrisen, men intet om denne deltagelse. Der findes heller intet i Treschows papirer herom.

Vrints kan endnu samme dag, den 15., i sin depeche referere Bluhmes henvendelse til Carl Moltke og dennes skriftlige svar, sikkert altså efter meddelelse fra Moltke.¹ Han omtaler Moltkes uvilje mod Bluhmes nølen og siger om Bluhme, at han åbenbart søger at frigøre sig for sit løfte til østmagterne om en ikke-dansker som slesvigsk minister. Men det skal ikke lykkes ham. Moltke kender tilsagnet og vurderer det efter dets fulde værd og ved, at vi (Wien-Berlin) ufravigelig må kræve det opfyldt. At Vrints ikke for intet var diplomat, viser sig dog, når han i depechen lader det stå hen, om Bluhmes forslag kun var et forsøg på at tilfredsstille hans ministerkolleger, eller om han virkelig sluttede sig til deres krav om, at en dansk skulde fortsætte sit hidtidige »uvæsen« i Slesvig. Om Bluhmes personlige opfattelse vidste han, vedgår han, egentlig intet, da Bluhme de sidste 8 dage havde holdt sig borte fra »os«, gesandterne.

Efter Carl Moltkes ovennævnte klare skriftlige afvisning fandt der om aftenen den 15. en forhandling sted hos Bille mellem Bluhme og Criminil.² Ifølge Vrints lykkedes det her Criminil at fjerne Bluhmes betænkeligheder og berigtige hans forkerte opfattelse af Moltkes betingelse nr. 1, således at Bluhme igen syntes at slutte sig til Moltkes tidligere kombination. Vrints anfører i sin depeche den sandsynlige sammensætning af gehejmestatsrådet, roser denne og fremhæver yderligere den tilfredsstillelse, som det vil være for hertugdømmerne og de tyske kabinetter, at både Tillisch og Bardenfleth, kendte for deres »Unwirtschaft« i Slesvig, udtræder. De konservative magter Østrig og Rusland har desuden den særlige glæde, at Bardenfleth, som i marts 1848 forledte kongen til at afskedige sit ministerium på grund af det københavnske »gadeopløb« og senere til at antage den demokratiske grundlov, nu rammes af retfærdig straf for sin princip- og karakterløshed.

Om eftermiddagen den 16. indfandt Bluhme sig sammen med Criminil og A. W. Scheel hos Carl Moltke til drøftelse af pkt. 1.³

¹ Depeche nr. 7, 15. jan.

² Vrints' depeche nr. 8, 16. jan.

³ Vrints' depeche nr. 8, P.S., 16. jan. »Abends«.

Moltke gik med til at modificere dette. På koncepten til hans betingelser har han ud for det omstridte punkt skrevet »Vorschlag vom 16/1 52«. Dette var, at gehejmestatsrådet skulde bestå af kongen, arveprinsen, prins Christian af Glücksborg og 8 gehejmestatsministre, deraf to ministre for Danmark. Dette var en tydelig tilnærmelse til »bilagets« forslag (se s. 272). Da Bluhme imidlertid derefter vilde underkaste de andre betingelser en ny diskussion, nægtede Moltke dette. Bluhme erklærede sig derpå ude af stand til at danne ministerium og at måtte indgive sin demission. Han vilde om aftenen rejse til Frederiksborg og gøre dette. Moltke udtalte over for Vrints sin glæde over at have sat en stopper for Bluhmes ubeslutsomhed. Vrints siger i sin depeche fra den 16. januar om aftenen, at skulde dannelsen af statsrådet blive overdraget Carl Moltke, vilde den før nævnte kombination hurtigere komme i stand. Af hensyn til virkningen på det nationale danske parti ønskede Vrints dog ikke, at det blev Moltke, som dannede statsrådet.

Efter Bluhmes samtale med Moltke havde Bluhme inden afrejsen til Frederiksborg en drøftelse hos sig med de danske ministre, hvem han meddelte Moltkes eftergivenhed m. h. t. pkt. 1.¹ Dette har åbenbart gjort sin virkning på de kolleger, Bluhme ønskede med i det nye ministerium. Navnlig skal Sponneck have taget til orde for at acceptere den opnåede forståelse. Bluhme rejste med dette resultat til Frederiksborg for at underrette kongen om stillingen. Den 17. nedskrev han til brug for kongen, hvad han i forvejen mundtlig havde foredraget for ham.² Han havde først omtalt de danske noter af 6. dec. (med bilag II) og Østrigs og Preussens svar fra slutningen af december. Han gik dernæst over til, at kongen havde anerkendt, at oprettelsen af et fælles statsråd for monarkiet og valget af ministre for Slesvig og Holsten var det første, som burde ske (sml. s. 268). Han havde nu konfereret med Carl Moltke og flere ministre og fremlagde et udkast til program for gehejmestatsrådet.³ Meget stærkt beto-

¹ Vrints' depeche nr. 9, 17. jan.

² Bluhmes arkiv. H 14. Sml. Vrints' depeche nr. 11, 19. jan., og Sternbergs rapport nr. 2, 18. jan.

³ I Bluhmes arkiv. H 14 findes et sådant udkast, skrevet af P. G. Bang,

nede han nødvendigheden af, at Moltke blev minister for Slesvig. Da kongerigets statsråd foresloges optaget i gehejmestatsrådet, burde antallet af kongerigske ministre formindskes til to. Det var dette, som Moltke dagen før havde ment at kunne gå med til. Bluhme foreslog endvidere statsrådet udvidet med to medlemmer, om hvis upartiske og neutrale stilling der kun kunde være een mening hos alle kongens undersåtter, nemlig arveprins Frederik Ferdinand og prins Christian af Glücksborg. Deres Majestæt, skrev han, »vil herved handle i overensstemmelse med, hvad De har befaleet kabinetterne tilkendegivet i Anlage II, nemlig, såvidt muligt, at tilbageføre forholdene til status quo ante, og Deres Majestæt vil derhos give et talende bevis på Allerhøjstsammes vilje at give ægte konservative grundsætninger og former, såvidt dette kan ske uden tilsidesættelse af grundloven, gyldighed«.

I programudkastet for gehejmestatsrådet omtales en række punkter, der bør optages i det kongelige patent, der skal give undersåtterne meddelelse om oprettelsen af det fælles statsministerium.

Efter hvad Bluhme gennem Bille lod østmagternes gesandter vide, havde han ved overgivelsen af nævnte relation til kongen meddelt, at billigede kongen den ikke, måtte han indgive sin demission og trække sig ud af underhandlingerne.¹ Hertil havde kongen — meget fornuftigt, må man sige — svaret, at han ikke kunde afskedige Tillisch og Bardenfleth uden i forvejen at høre deres mening. Bluhme sagde, at så måtte han også høre Moltke og Criminil. Blev det Tillisch og Bardenfleth, der bestemte kongens beslutning, måtte disse danne ministeriet.

Følgende dag kom kongen endelig tilbage til København og modtog den østrigske, preussiske og engelske gesandt i audiens.² De skulde alle overrække skrivelser fra deres respektive suveræner. Til Vrints udtalte Frederik VII sin store tilfredshed

og jeg vil mene, det er dette, Bluhme har forelagt. Gehejmerådets sammensætning svarer i dette til, hvad Bluhme og Moltke var enedes om den 16.

¹ Vrints' depeche nr. 11, 19. jan.

² Vrints' depeche nr. 10, 18. jan.

med Ostrigs svar — bortset fra fordringen om en tysker som slesvigsk minister. Carl Moltke var, sagde han, imod den danske politik i Slesvig, som kongen dog havde billiget. Han måtte frygte for, han vilde omstyrte alle de sidste års regeringsforanstaltninger. Vrints indvendte, at Moltke kun kunde foretage, hvad kongen billigede, og at han næppe havde den befrygtede hensigt. At kongens betænkeligheder, som Vrints mener, skyldtes Tillisch og Bardenfleth, er rimeligt. I øvrigt kan han nok selv have følt, at hans popularitet og folkeyndest stod på spil, om han udnævnte Moltke.¹ Over for Wynn udtalte kongen sig yderst ubestemt om den kurs, der skulde følges². Han vilde gerne have en minister for Slesvig, der var det danske parti mere behagelig end Carl Moltke. Men Wynn rådede indtrængende kongen til helt at følge Bluhme, i hvem han havde en så god og effektiv tjener. Kongen bemærkede, at det måske også var det bedste, men der var vanskeligheder: Bluhme havde således ikke nok vægt som førsteminister. Wynn forsikrede dog, at Bluhme var Preussens førsteminister, Manteuffel, overlegen.

Den 19. kan Vrints berette, at Bluhme nu tror, at kongen er mere tilbøjelig til at gå ind på hans ultimatum. En støtte for dette fik Bluhme samme dag i en russisk note, der opfordrede Danmark til at antage de tyske magters betingelser. Kongen havde, meddeler Vrints videre (med Bluhme via Bille som kilde), sendt Tillisch til Moltke, for at de kunde enes om Slesvig og meddele ham deres anskuelser.³ Om samtalen mellem Tillisch og Moltke foreligger der, mig bekendt, intet. Men jeg vil tro, at denne samtale har ryddet den sidste anstødssten af vejen for udnævnelsen af Moltke til slesvigsk minister. Jeg vil mene, at Moltke må have forsikret Tillisch om, at han vilde opretholde hans foranstaltninger i Slesvig. I et brev til Regensburg af 27. januar siger gehejmearkivar Wegener nemlig efter en lige ført samtale med kongen, at Moltke før overtagelsen af ministerposten

¹ Sml. udtalelser i Vrints' depeche nr. 11, 19. jan.

² Depeche 19. jan. F. O. 97/128.

³ Sml. Sternbergs rapport nr. 6, 20. jan.

skal have givet de bestemtste løfter om at ville styre Slesvig efter Tillisch' principper.¹

Den 20. havde kongen en lang samtale med Bluhme og derpå en 2 timers drøftelse med Carl Moltke, der fik kongen til at acceptere Bluhmes ultimatum og dennes ministerielle kombination.² Ifølge denne vilde A. W. Moltke, Tillisch, Bardenfleth, Dockum og Flensborg træde ud, og til det nye ministerium skulde kaldes Bluhme, Criminil, Carl Moltke, Hansen, Sponneck, Zahrtmann, Bang og Scheel. Carl Moltke og Bluhme udtalte begge over for Vrints deres store tilfredshed. Moltke sagde, at kongen nu var fast besluttet og helt enig med ham. Criminil frygtede derimod ny ubeslutsomhed.

Den påtænkte sammensætning af ministeriet undergik dog en enkelt ændring. Zahrtmann ønskede ikke at indtræde. Scheel havde ligeledes store betænkeligheder. Ved en sammenkomst af de nye ministre om aftenen den 21. lykkedes det imidlertid at overtale Scheel, der i forvejen var blevet bearbejdet af Ungern-Sternberg,³ og Steen Andersen Bille overtog i stedet for Zahrtmann marineministeriet. Hermed er, skriver Vrints den 22., gehejmestatsrådet dannet i overensstemmelse med magternes hensigter; kongens formelle billigelse ventes i dag.⁴ — Som tidligere anført, havde man tænkt, at den udpegede tronfølger, prins Christian af Glücksborg skulde have været medlem af statsrådet. Kongen modsatte sig dog dette under henvisning til, at tronfølgeloven endnu ikke var vedtaget, og det blev derfor opgivet.⁵

Den af Vrints forventede formelle billigelse findes i en kongelig resolution af 22. januar på en forestilling af samme dag fra Carl Moltke. Det er, så vidt jeg ved, professor Ernst Andersen, der har fortjenesten af i sin afhandling »Korroboration i statsrådet«⁶

¹ Danske Magazin 7. r., IV, 354; Hjelholt: Den danske sprogordning i Slesvig, 59.

² Vrints' depeche nr. 12, 21. jan.; Sternbergs rapport nr. 7, 21. jan.

³ Dennes rapport nr. 9, 22. jan.

⁴ Depeche nr. 13, 22. jan. Se også depeche nr. 12.

⁵ Sternbergs rapport nr. 8, 21. jan.

⁶ Trykt i »Fra Juraens Overdrev« (1953).

først at have gjort opmærksom på denne forestilling. Han har ikke kendt Moltkes originale forestilling til kongen,¹ men han har fundet den gengivet i et kongeligt reskript af 22. januar til Bluhme.² Nogle af de bemærkninger, som Ernst Andersen fremsætter om Carl Moltke, er dog grundløse, og hans fremstilling er præget af manglende kendskab til forhandlingerne.

Carl Moltke nævner i forestillingen først kongens pålæg til ham om at danne et ministerium for hele monarkiet og kongens beslutning om at genoprette gehejmestatsrådet, hvori under kongens forsæde arveprinsen og samtlige ministre skulde have sæde. Moltke havde, hvad han allerede mundtlig havde meddelt kongen, underrettet arveprinsen herom, som havde svaret, at han med glæde og tak modtog dette, dog under den forudsætning, at han ikke ved deltagelse i gehejmestatsrådets møder kom i anden stilling til den danske grundlov end sin hidtidige. Moltke anså denne forudsætning for selvfølgelig. Dernæst havde Moltke konfereret med de mænd, der efter hans mening, som kongen havde bifaldet, nærmest måtte komme i betragtning som ministre i det nye helstatsministerium. Bluhme, Scheel og Bang havde erklæret sig villige til også fremtidig at bestyre deres pågældende ministerier, og Bang vilde desuden midlertidig overtage indenrigsministeriet. Det var således ikke nødvendigt med nyudnævnelser til disse ministre, bortset fra et kongeligt reskript til Bang om hans nye hverv og kgl. ordrer til alle tre om, at de skulde tage sæde i gehejmestatsrådet. Hansen var villig til at overtage krigsministeriet, Sponneck finansministeriet og Steen Bille marineministeriet, Reventlow-Criminil til at være minister for Holsten, og ministeriet for Slesvig havde kongen jo tiltænkt Carl Moltke selv. Til disse 5 behøvedes særlige kgl. udnævnelser og kgl. ordrer om at tage sæde i gehejmestatsrådet. Bluhme havde erklæret sig rede til at beklæde den i grundlovens § 21 nævnte post som premierminister for kongeriget, hvad de øvrige ministre havde

¹ Den findes i Carl Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer 1848—65, og har kabinetsarkivets journalnr. 100/1852.

² Premierministeren. Allerhøjeste reskripter og resolutioner. 22. marts 1848—15. okt. 1855. II. Nr. 148.

bifaldet; hertil behøvedes særlig kgl. udnævnelse. Moltke formentte, at samtlige kgl. udfærdigelser »eventuelt« måtte kontraheres af udenrigsministeren som premierminister for Danmark. Endelig udtalte Moltke, at de pågældende ministre skulde tage sæde i gehejmestatsrådet efter deres personlige rang, men at ingen af dem for tiden var at udnævne til gehejmestatsministre. Gehejmestatsrådets kompetence og forretningsgang vilde forblive uforandret.

Bag på Moltkes forestilling findes kongens egenhændige resolution, dateret Christiansborg slot den 22. januar 1852. Den begynder: »Vi corroborere allernådigst, at Vort gehejmestatsråd atter træder i virksomhed under Vort Eget Allerhøjeste forsæde og at Vor højstelskelige, kære onkel, arveprins Frederik Ferdinand tager sæde i samme.« Dernæst fulgte de af Moltke foreslåede udnævnelser og billigelsen af hans øvrige nævnte forslag. Til slut hed det, at i overensstemmelse med ovenstående havde kongen ladet udgå et reskript til Bluhme om det videre fornødne. Dette reskript er det, hvorpå Ernst Andersen, som ovenfor omtalt, har gjort opmærksom.

Det virker efter alt foregående ret overraskende at se Carl Moltke som affatter af forestillingen til kongen og af denne at erfare, at kongen har pålagt ham at danne helstatsministeriet. Den eneste tidligere antydning af, at dette hverv fra Bluhme kunde gå over til Moltke, som jeg har fundet i de af mig gennemgaaede akter, er Vrints' ovenfor gengivne ytring (s. 276). Men i tiden efter denne har Bluhme i hvert fald fortsat sine bestræbelser. Jeg er tilbøjelig til at tro, at kongens pålæg til Moltke er givet i samtalen den 20. og *formodentlig* — jeg betoner dog dette ords uvisse betydning — i forståelse med Bluhme. Men da var ministeriets sammensætning allerede fastslået og undergik senere, som sagt, kun den ændring, at Zahrtmann, som var foreslået af Moltke, ombyttedes med Steen Bille. Moltkes indflydelse på sammensætningen af ministeriet ligger således — kuriøst nok, må man vel sige — forud for kongens pålæg til ham om at danne det.

I sin depeche af 22. januar meddeler Vrints, at de hidtidige

danske ministre den følgende dag skulde tilbagelevere deres portefeuiller, og derpå skulde gehejmestatsrådet konstitueres under arveprinsens forsæde.¹ At dette har været hensigten, ses også af, at reskripterne til de pågældende om at indtræde i gehejmestatsrådet og der tage sæde efter deres rang oprindelig har været daterede den 22. januar.² Dette er senere rettet til den 27. Udsættelsen skyldes formentlig hensynet til rigsdagen, idet man ønskede budgettet her vedtaget, før man stillede den over for det chock, som det nye ministerium og det nye system vilde fremkalde.³ Den 26. januar foreslog Grundtvig ved finanslovens 3. behandling en dagsorden, der gik ud på at standse denne behandling, indtil der var dannet et ministerium, som rigsdagen og folket kunde have tillid til. Forslaget forkastedes imidlertid med 39 stemmer mod 22, og dagen efter vedtoges finansloven med 72 st. mod 4.⁴ Om en vis frygt for uroligheder vidner kongens spørgsmål ved nytårstaflet til Københavns politidirektør, Bræstrup, der imidlertid udtalte sig beroligende.⁵ I et brev 24. januar til kongen fra Bræstrup hedder det også, at efter alt, hvad han havde kunnet erfare, var der ingensteds spor til påtænkte demonstrationer.⁶ Sådanne vilde sikkert ikke forefalde ved budskabet om kongens bestemmelse angående ministerskiftet. »Den nye ordening er allerede på mange steder bekendt, såvelsom tiden, på hvilken den kan ventes publiceret, og den behager tildels ikke...«. Men det benægtedes, at den skulde fremkalde uroligheder. Bladet »Fædrelandet« bragte allerede den 23. januar den rigtige ministerliste.

Den 24. var Carl Moltke igen til konference hos kongen.⁷ Den

¹ Depeche nr. 13, 22. jan.

² Bilag til gehejmestatsrådsjournal nr. 1/1852.

³ Vrints omtaler udsættelsen i sine depecher nr. 14, 23. jan., nr. 15, 24. jan., nr. 16, 25. jan., og nr. 17, 27. jan. Se også Sternbergs rapport nr. 10, 28. jan., og »Fædrelandet« for 27. jan.

⁴ Rigsdagstidende. Forhandl. på folketinget. 3. session. Sp. 3517 og 3639. — Den danske Rigsdag 1849—1949. I, s. 173.

⁵ Vrints' depeche nr. 12, 21. jan.

⁶ Brevet findes i Frederik VII's arkiv.

⁷ Skrivelse 23. jan. fra Lunding til C. Moltke.

27. indgav Bluhme forestilling til kongen og forelagde til dennes underskrift de i henhold til reskriptet af 22. nødvendige udfærdigelser.¹ Kongens resolution herpå er dateret 28. januar: han har forsynet udfærdigelserne med sin underskrift. Imidlertid er de pågældende udfærdigelser: bestallingerne for 6 ministre, reskriptet til P. G. Bang om midlertidig overtagelse af indenrigsministeriet og meddelelserne om at tage sæde i gehejmestatsrådet daterede 27. januar, men først tilsendte de pågældende den 29. januar.² Ifølge de officielle meddelelser afskedigedes det gamle ministerium og udnævntes det nye ved kgl. resolution af 27. januar.³ En skriftlig resolution herom findes imidlertid ikke. Det gamle statsråd holdt i øvrigt møde den 28. jan.⁴ Denne dag trådte det nye ministerium, gehejmestatsrådet, formelt i virksomhed.⁵

I Bluhmes forestilling af 27. januar omtales reskriptet til P. G. Bang om midlertidig at forestå indenrigsministeriet. I konceptforestillingen findes der herom en senere overstreget slutning. Bluhme udtaler i denne, at han i overensstemmelse med kongens ham mundtlig meddelte samtykke efter P. G. Bangs ønske har givet reskriptet til Bang form af en bestalling. Bluhme har meddelt Carl Moltke, at dette var påtænkt, og meddelelsen er åbenbart faldet Moltke stærkt for brystet. Der findes i hans arkiv en skrivelse (såvel i koncept som renskrift) til kongen af 28. januar, hvori han udtaler, at ifølge kongens resolution af 22. jan. skulde denne post (indenrigsministeriet) forblive vakant, indtil han så sig i stand til at foreslå den definitivt besat: »Jeg må altså antage, at Deres Majestæt har overdraget til en anden det tidligere mig allernådigst pålagte, men af mig endnu ikke aldeles fuldførte hverv at danne et ministerium«. Han bad derfor

¹ Premierministeren. Allerhøjeste reskripter og resolutioner. 22. marts 1848—15. okt. 1855. II. Nr. 149. — Bilag til gehejmestatsrådsjournal nr. 1/1852. — Sml. Kabinetssekretariatets konceptbog 1852. B. Nr. 123.

² Bilag til gehejmestatsrådsjournal nr. 1/1852. Sml. Kabinetssekretariatets konceptbog 1852. B. Nr. 80 og journal 1852. Nr. 100.

³ Departementstidenden. 28. jan. 1852.

⁴ Statsrådsprotokollen 1851—52. IV.

⁵ Gehejmestatsrådsprotokol. I. 1848. 1852. — Sml. Kabinetsarkivets konceptbog 1852. B. Nr. 85—93.

om, at hans udnævnelse til slesvigske minister måtte falde bort. Brevet blev ikke overrakt kongen, da denne befalede, at det skulde have sit forblivende ved resolutionen af 22. Da udjævningen af denne kontrovers ikke kan være sket før den 28., må Bluhmes renskrevne forestilling trods dateringen den 27. formentlig stamme fra den 28.

Man kan vistnok af Moltkes nævnte udtalelser slutte, at han gerne så Bang som indenrigsminister udskiftet med en anden, formentlig mere konservativ. Herpå tyder også stærkt et brev fra Bluhme til Moltke af 2. marts, hvori det hedder, at finans-, justits- og marineministeren med glæde vilde se Bang remplaceret i ministeriet ved Tillisch.¹ Resultatet blev dog, at Bluhme den 17. april indgav forestilling om, at P. G. Bang nu fik bestalling som indenrigsminister.² Bestallingen underskrevs af kongen samme dag. Hermed må i hvert fald helstatsministeriet siges at være færdigdannet.

Ernst Andersen har i sin førnævnte afhandling udtalt, at ministeriet, der plejer at kaldes C. A. Bluhmes 1. ministerium, bør have navneforandring til Carl Moltkes. Både formelt og reelt forekommer dette mig dog vanskeligt at begrunde. Bluhme havde som premierminister for Danmark en særlig stilling, hvilket også tydeligt fremgår af reskriptet til ham af 22. januar. I gehejmestatsrådet var det ikke Carl Moltke, men Reventlow-Criminil, der efter sin personlige rang var den første. Men at Carl Moltke indtog en stærk position i det statsråd, ved hvis dannelse han havde spillet en så afgørende rolle, er uomtvisteligt. Som Vrints siger i sin depeche fra den 28.,³ var det spørgsmålet om besættelsen af den slesvigske ministerpost med en ikke-dansk, der blev det store principspørgsmål. Moltke erkendte både den indre og den ydre nødvendighed heraf, skriver Vrints, og førte dette synspunkt igennem: Nu, netop 4 år efter at Frederik VII ved sin tronbestigelse havde udstedt organisationsprojektet af

¹ Moltkes arkiv. Breve fra forskellige.

² Premierministeren. Allerhøjeste reskripter og resolutioner. II. Nr. 154. Sml. nr. 155.

³ Depeche nr. 18 A.

28. januar 1848 står det danske monarki efter bitre erfaringer igen på samme standpunkt. Det nye statsråd frembyder for denne vanskelige opgave prøvede konservative elementer, der fortjener fuld tillid og den kraftigste understøttelse fra de magter, hvis værk er denne politiske organisations grundlag. Den bedste hjælp vil for ministeriet være disse magters hurtige opfyldelse af deres tilsagn.

Også den engelske regering gav udtryk for sin glæde ved den skete omdannelse af det danske ministerium. Det pålagdes Wynn snarest gørligt over for Bluhme at tilkendegive, med hvor stor tilfredshed den engelske regering havde modtaget meddelelsen om, at det var lykkedes ham at danne den nye regering.¹

4. Kundgørelsen af 28. januar 1852.

I gehejmestatsrådets møde om formiddagen den 28. januar gjorde kongen rede for de forhold, der havde fået ham til atter at lade gehejmestatsrådet træde i virksomhed.² Dernæst forelagde premierministeren, Bluhme, til kongens approbation og underskrift en allerhøjeste kundgørelse. Han forelæste både den danske og tyske tekst af denne. Kundgørelsen forsynedes herpå med kongens og samtlige ministres underskrift.³ Dette var det korte, men betydningsfulde indhold af det første møde i det genoplivede gehejmestatsråd.

Både kongen og ministeriet må naturligvis have set og approberet kundgørelsen forud for mødet. Man fristes desuden til at spørge, når man hører, at premierministeren forelagde kundgørelsen: er ikke hånden Esaus (Bluhmes), men røsten Jakobs (Carl Moltkes)?

I Moltkes papirer findes der en længere, udateret forestilling til kongen, hvori han udvikler sit »helstatsprogram«.⁴ Den var

¹ Ordre til Wynn 29. jan. og Wynns depeche 4. febr. F. O. 22/194.

² Gehejmestatsrådsprotokol. I. 1848. 1852.

³ Den danske tekst er trykt i Departementstidenden. 28. jan. 1852 og for øvrigt gengivet i Neergaards værk. Både den danske og tyske tekst findes i Officiel Tidende for hertugdømmet Slesvig. 3. febr. 1852.

⁴ Koncept af Moltke og renskrift af Liebe i Moltkes arkiv, pk. Embedspapirer 1848—65.

oprindelig bestemt til at sættes foran forestillingen af 22. januar om fællesministeriets dannelse, men denne hensigt er igen opgivet, og det ses ikke, at forestillingen er blevet forelagt kongen. Jeg vil tro, det ikke er sket. Den indeholder en række for Moltke så karakteristiske udtalelser, at nogle af dem her skal anføres. Yderligere har forestillingens slutning en vis interesse for spørgsmålet om »kundgørelsen«.

Først når kongens myndighed er genoprettet overalt i monarkiet, vil det tidspunkt være inde, fremhæver Moltke, da man kan overveje indførelsen af en fællesforfatning ved siden af de bestående institutioner for monarkiets enkelte dele. »Det er en af de mest udbredte, men også en af de mest fordærvelige vildfarelser, at nutiden, der mere end nogen epoke i historien udmærker sig ved alle sandheders fornægtelse og alle loves ringegagtelse, skulde være skikket til at grundlægge politiske institutioner, der i en med nye rystelser truende fremtid vilde kunne betrygge staternes eksistens og undersåtternes velfærd. For at opnå dette øjemed må fremfor alt agtelse for sandhed og ret, lydighed mod loven og øvrigheden herske overalt i staten; samtlige kongens undersåtter må være overbeviste om, at kongen ikke alene har ret, men også magt til at beherske dem og til at betrygge dem imod indvortes såvel som imod udvortes fjender, og at monarkiets integritet er en betingelse for undersåtternes velfærd«. Indtil dette tidspunkt måtte undersåtterne nøjes med de institutioner, der allerede bestod for monarkiets enkelte dele: Rigsdagen og provinsialstænderne.

Moltke går derefter over til at gøre rede for, hvad der skal høre ind under de fælles og de særlige ministerier, betoner, at der straks må oprettes et ministerium for Holsten — som de øvrige med sæde i København — og foreslår gehejmestatsrådet genoprettet, ligesom han nærmere udvikler dets organisation (sml. tidligere). Gehejmestatsrådet og ministrene skal træde i stedet for det i grundlovens § 18—21 omtalte statsråd og ministre. Han gør særlig opmærksom på, at ministrene for Slesvig og Holsten ikke vil være ansvarlige for den danske rigsdag, »thi jeg forudser, at dette forslag mindst vil blive bifaldet af den såkaldte offentlige

menings ordførere her i Danmark. Thi disse mænd påstå ideligen og indbilde folket, at den danske grundlov har den samme indvortes og udvortes betydning som de i den nyere og nyeste tid for andre stater oprettede konstitutioner.« Men dette var urigtigt. Grundloven var kun emaneret for og publiceret i kongeriget. At rigsdagen og statsrådet havde fået en større virkekreds, skyldtes oprøret og krigen. Moltke roser imidlertid rigsdagens mådeholdne optræden under disse forhold: »Denne mådeholden, der ved siden af den største tapperhed er et af de skønneste grundtræk i den danske nationalkarakter . . .«

At bevare et særligt statsråd for kongeriget finder Moltke mindre hensigtsmæssig. Det må absorberes af gehejmestatsrådet, og Moltke udtaler, at det i grundlovens intimation nedlagte forbehold vedrørende ordningen af Slesvigs forhold »nødvendigvis, om ikke forudsætter, dog tilsteder en tilsvarende forandring i det højeste regeringsorgans indretning«. Det var også dette forbehold, »bilaget« som ovenfor nævnt (s. 273) havde påberåbt sig som begrundelse. De danske ministre vilde fortsat, udtaler Moltke, være ansvarlige over for rigsdagen, og ligeledes vilde fællesministrene være det, hvis deres virksomhed umiddelbart berørte kongeriget.

Den gyldighed, som grundloven har for kongeriget, har anordningen af 28. maj 1831 om provinsialstænderforsamlinger for hertugdømmerne. Kongens erklæring om at ville give hvert af dem en landdag med besluttende myndighed for de særlige anliggender måtte ske fyldest ved at forelægge de pågældende lovudkast for provinsialstænderne, når nyvalg havde fundet sted. Vel har mange i Danmark og Slesvig, skriver Moltke, udtalt sig herimod og fremstillet »denne af retfærdigheden ubetinget krævede forholdsregel som en concession ligeoverfor slesvigholstenismen«. Men dette skyldes den i nutiden almindelige ringeagt for loven og det blandt ordførerne for den såkaldte offentlige mening næsten lige så almindelige ukendskab til hertugdømmernes forhold. Thi intet er mere slesvigholstenerne imod end stænderinstitutionen med de særskilte forsamlinger for hvert hertugdømme.

Når til sin tid en særskilt landdag oprettes, og den særlige ministerielle styrelse for hvert hertugdømme straks begynder sin virksomhed, er både muligheden af Slesvigs inkorporation i kongeriget og af slesvigholstenismen, d.v.s. tanken om en stat Slesvig-Holsten i eller udenfor monarkiet, tilintetgjort. Herimod strider dog ikke »opretholdelsen af hertugdømmernes i deres historiske, geografiske og sociale forhold og i deres materielle interesser begrundede fælles deltagelse i visse ikke-politiske indretninger og anstalter«. Moltke opregner derpå disse, sådan som de anføres i »Kundgørelsen«.¹ Disse anliggender må styres af den slesvigske og holstenske minister i fællesskab. Endelig nævner Moltke, at der udkræves en lov om den definitive ophævelse af overappellationsretten i Kiels virksomhed for Slesvig.

Finder nu det ovenstående kongens bifald, slutter forestillingen, bør herom udgå en kgl. bekendtgørelse for alle kongens undersåtter. Denne bør også indeholde de regeringsgrundsætninger, der skal følges for hertugdømmernes vedkommende i den nærmeste fremtid. Et udkast til denne bekendtgørelse forelægges, står der, til kongens approbation. Denne sidste sætning er senere overstreget, men det synes ved prikker i koncepten bemærket, at den på ny skal indsættes.

Noget udkast til en bekendtgørelse er nu hverken vedlagt konceptforestillingen eller renskriften heraf. Men i et andet læg i samme pk. af Carl Moltkes papirer findes to udkast til en sådan. Det første: »Entwurf einer Allerhöchsten Bekanntmachung« er skrevet på to blade og indeholder talrige rettelser og tilføjelser. Af dette findes desuden en dansk oversættelse, ligeledes skrevet af Moltke. Udkastet er udateret, men omtaler amnestipatentet for hertugdømmet Slesvig af 10. maj »d. J.« (dieses Jahr), skulde altså være skrevet efter denne dato (10. maj 1851) og før årets udløb. Blandt Moltkes »betingelser« af 12. jan. 1852 fandtes som nr. 1 kravet om gehejmestatsrådets genoplivelse. Bemærkelsesværdigt er det nu, at dette slet ikke omtales i udkastet. Dette opererer med et statsråd for hele monarkiet, bestående af de 4

¹ Blandt disse fællessager er brandforsikringsvæsenet, der ikke var nævnt i bilag 2, pkt. 3, til depecherne 6. dec.

fællesministre under forsæde af en af kongen udnævnt ministerpræsident. Til dette statsråd skal de særskilte ministre tilkaldes, når det er nødvendigt.

I udkastets begyndelse omtales resultatet af notabelforsamlingens forhandlinger, hvorefter der fortsættes med, at kongen har taget den beslutning ikke at ville bygge videre på dette. Nu forhandlede der jo i Carl Moltkes ministertid juli—oktober 1851 indgående om notabelprojektet, som de tyske magter imidlertid ikke vilde vide af. Da Reedtz og Carl Moltke i det væsentlige vilde bøje sig for de tyske krav, kunde man måske ville henlægge udarbejdelsen af udkastet til slutningen af Moltkes nævnte ministertid.¹ Men er dette ikke tilfældet, er det fristende at tro, at udkastet er blevet til i årets slutning på foranledning af forhandlingerne mellem Bluhme og Moltke. En svag støtte for en sådan tro kunde det være, at der i Bluhmes arkiv findes en renskrift af det tyske udkast.² At Moltkes danske oversættelse i stedet for dateringen af amnestipatentet 10. maj d. å. har 10. maj 1851, kunde måske tydes i samme retning.

Af det tyske konceptudkast findes der i Moltkes papirer en renskrift med skriverhånd. I denne renskrift har Moltke selv foretaget forskellige udstregninger og ændringer. Med hensyn til statsrådet har han først gjort en tilføjelse om, at den danske premierminister og ministrene for Slesvig og Holsten udgør statsrådet for hele monarkiet sammen med fællesministrene og den udnævnte ministerpræsident. Men derefter har han på et løst blad nedskrevet kravet om gehejmestatsrådets genoprettelse og dets organisation. Forslaget af 16. jan. er her fulgt med de to ministre for kongeriget. Prins Christian nævnes ligeledes som medlem.

Et nyt udkast af Moltke, hvori prins Christians medlemsskab er gået ud, og som altså formentlig stammer fra dagene 20.—21.

¹ Da jeg ikke tilstrækkelig indgående har syslet med forhandlingerne i nævnte tid, tør jeg ikke fælde nogen endelig dom herom.

² I en note af 3. jan. 1852 fra P. G. Bang til Bluhme (dennes arkiv. H 14) opponerer Bang mod at sammensætte fællesministeriet af de foreslåede kun 4 fælles ministre. Dette var netop udkastets tanke.

januar, ligger ved gehejmestatsrådets journalsag.¹ Vrints oplyser i sin depeche af 23. januar, at det af Carl Moltke forfattede udkast til et manifest enstemmigt vedtoges af de nye ministre i et møde den foregående aften.² Kongen havde ladet sig udkastet tilstille til overvejelse. Den 24. havde kongen følgende medlemmer af det nye statsråd hos sig: Criminil, Moltke, Bluhme og Scheel og skal have forlangt forskellige rettelser i manifestet.³ Vrints siger herom, at de væsentligste ikke kunde indrømmes ham, så det blev kun til redaktionsforbedringer. I et nyt møde om aftenen af ministrene vedtoges den, vel ret selvfølgelige, tilføjelse: Vort forhold som medlem af det tyske forbund for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg forbliver uforandret.

Hvad de ifølge Vrints af kongen (Tillisch, Bardenfleth??) ønskede rettelser er gået ud på, kan jeg ikke oplyse. Vrints' udtalelse om de 4 ministre: Criminil, Moltke, Bluhme og Scheel tyder på, at disse 4 har fået overdraget at gennemgå Moltkes sidste udkast (fra 20.—21. jan.?). Dette er også forsynet med en række rettelser, de allerfleste med Moltkes egen hånd, og det er med disse rettelser, at »Entwurf einer Allerhöchsten Bekanntmachung« blev til »Allerhöchste Bekanntmachung«. Ganske enkelte rettelser synes foretaget med anden hånd (andre hænder?), således et par med blyant. Et par af Moltkes rettelser er skrevne over nu ret utydelige blyantsrettelser i margen. Større reel interesse forekommer der ikke at være knyttet til rettelserne. Dog skal jeg nævne, at stykket om, at den slesvigske og holstenske minister alene er ansvarlige for kongen, og at de øvrige ministres ansvarlighed over for rigsdagen er indskrænket til den del af deres embedsvirksomhed, som angår kongeriget, »i overensstemmelse med den danske grundlovs § 18«, i stedet for det i citationstegn satte oprindeligt havde: »og vil nærmere blive bestemt ved den i den danske grundlovs § 21 i udsigt stillede lov«. Da denne lov aldrig er kommet, må man vel kalde rettelserne forstandig nok.

Af Moltkes tyske udkast findes der ved sagen en dansk over-

¹ Bilag til gehejmestatsrådsjournal nr. 3/1852.

² Depeche nr. 14, 23. jan.

³ Vrints' depeche nr. 15, 24. jan., og nr. 16, 25. jan.

sættelse, skrevet af statsrådssekretær Liebe. Denne er forsynet med en række rettelser af Bluhme, næsten alle af formel art. Ved sætningen om, at provinsialstænderne i hertugdømmerne vil erholde »en stændersk repræsentation med besluttende myndighed«, har Bluhme dog under stændersk sat et par blyantstreger og i margen med blyant skrevet: ? (Folke- ?), men en blækstreg er gået hen over dette svage forsøg på at holde muligheden åben for en tilnærmelse af den slesvigske forfatning til den kongerigske.

Et nyt dansk udkast, forsynet med de Bluhmeske formelle rettelser, er forfærdiget af en skriverhånd. I dette er yderligere indgået to rettelser med blæk fra det tyske udkast, og senere er tilføjet nogle rettelser med blyant ligesom i det tyske udkast, således rettelsen vedrørende § 18. Som i dette udkast har Moltke selv tilføjet: Vort forhold som medlem af det tyske forbund for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg forbliver uforandret. Dette udkast med dets rettelser blev kundgørelsens danske tekst.

Den 26. lod Bluhme gennem den russiske gesandt Vrints og Werther få kendskab til det billigede manifest.¹ Det var, skriver både Vrints og Sternberg, fuldkommen tilfredsstillende, ja gik endda, siger Vrints, i væsentlige bestemmelser »langt ud over vort ultimatum«. Dog havde Moltke, som han sagde Vrints, med hensigt undladt i manifestet at følge den østrigske opfattelses tankegang og udtryk, for at det ikke skulde se ud, som var erklæringen dikteret det danske kabinet af udlandet. Som »forbedringer« ud fra hertugdømmernes og Tysklands synspunkter anfører Vrints 4, hvoraf den 1. unægtelig var vigtig: 1. at stænderforsamlingerne i hertugdømmerne får besluttende myndighed under bibeholdelse af *stændersk* repræsentation; 2. at overappellationsrettens ophævelse for Slesvig sker på lovmæssig måde (sml. s. 269); 3. den kollegiale forvaltning af hertugdømmernes fælles materielle institutioner og 4. revisionen af amnestipatentet.

Kundgørelsen indeholdt ingen udtrykkelig erklæring om Slesvigs ikke-inkorporation. Denne kom imidlertid til at stå i den depeche, som den 29. januar afgik til kabinetterne i Wien og Berlin, og hvorved kundgørelsen og meddelelsen om minister-

¹ Vrints' depeche nr. 17, 27. jan.; Sternbergs rapport nr. 10, 28. jan.

skiftet fremsendtes. Vejen var hermed banet for, at Holsten atter kom under kongens autoritet. Dette skete den 18. februar. Men mindst lige så vanskelig som dannelsen af helstatsministeriet havde været, var den opgave, som dette nu — som statsrådet for 4 år siden — så sig stillet over for: at fæstne forbindelsen mellem monarkiets forskellige dele til et velordnet hele og for dette skabe en fælles forfatning.

Zusammenfassung.

1848, das Jahr der Revolutionen, wurde verhängnisvoll für das Fortbestehen der dänischen Monarchie. Diese bestand damals aus dem Königreich, dem dänischen Herzogtum Schleswig und den deutschen Herzogtümern Holstein und Lauenburg; die letzteren gehörten dem deutschen Bunde an. Eine jahrhundertlange Entwicklung hatte eine enge Verbindung zwischen Schleswig und Holstein geschaffen. Als nun zu Beginn des 19. Jahrhunderts die Nationalitäten erwachten und liberale Parteien sich bildeten, entstanden in der Monarchie zwei entgegengesetzte politische Bewegungen: die Eiderdänen wollten eine enge konstitutionelle Verbindung zwischen dem Königreich und Schleswig, während das Ziel der Schleswig-Holsteiner ein selbständiger, nur durch Personalunion mit Dänemark verbundener Staat »Schleswig-Holstein« war. Zur Erreichung dieses Zieles sollte die Revolution dienen, welche im März 1848 in Kiel ausbrach. Ungefähr gleichzeitig wurde das alte Ministerium in Kopenhagen durch eine Volksdemonstration gestürzt und durch ein neues, worin Eiderdänen aufgenommen wurden, ersetzt. Den Schleswig-Holsteinern gelang es dank der militärischen Hilfe Deutschlands, vorläufig in den Herzogtümern die Oberhand zu gewinnen.

Der konservative adlige holsteinische Gutsbesitzer Carl Moltke (geb. 1798) war Mitglied des alten Ministeriums gewesen als Präsident (seit 1846) der schleswig-holstein-lauenburgischen Kanzlei. Wie sein Freund Heinrich Reventlow-Criminil, Chef des ausländischen Departements, war er Anhänger des dänischen Gesamtstaates, ein Gegner sowohl der Eiderdänen als der Schleswig-Holsteiner. Beide schieden im März 1848 aus dem Ministerium. Es dauerte aber doch nicht viele Monate, bevor Moltke wieder im Staatsdienst verwendet wurde, und im Herbst 1849 ging er in diplomatischer Mission nach Petersburg und Wien. Ins Ministerium trat er indessen nicht ein. Seine Ansichten waren auch gar

zu verschieden von den im Ministerium vorherrschenden. »Meine Ansichten«, schrieb er einmal (November 1850), »kann ich nicht verändern, und durchsetzen kann ich sie auch nicht«.

Um diese Zeit hatten die Zeitverhältnisse sich doch sehr geändert. Die Revolutionen wurden überall unterdrückt, die konservativen Grossmächte — Russland an der Spitze — führten wieder das grosse Wort. Deutschland hatte es geschehen lassen müssen, dass Dänemark die Schleswig-Holsteiner besiegte (Juli 1850) und ganz Schleswig besetzte. Anfang 1851 rückten preussisch-österreichische Executivtruppen in Holstein ein. Die schleswig-holsteinische Revolution könnte insoweit als beendet betrachtet werden.

Bevor die deutschen Grossmächte dem König-Herzog Holstein wieder zurückgaben, wollten sie von Dänemark verschiedene Forderungen konservativer und nationaler Art erfüllt sehen. Langwierige diplomatische Verhandlungen begannen über die Gestaltung der Monarchie, und es gelang der dänischen Regierung nicht eine eiderdänische Lösung, auch nicht in modifizierter Form, Anerkennung zu verschaffen. Im Juli 1851 war Carl Moltke als Minister ohne Portefeuille ins Ministerium eingetreten, schied aber im Oktober desselben Jahres wieder aus — zugleich mit dem Aussenminister Reedtz. Ihre Ansichten über die Politik, die Dänemark führen müsse, waren von denen der übrigen Minister gar zu abweichend. Zum Aussenminister wurde C. A. Bluhme ernannt. Er wurde nun im Ministerium die führende Gestalt, und es gelang ihm für eine gesamtstaatliche Lösung Terrain zu gewinnen. Wie dies geschah, wird im Aufsätze geschildert, und die Noten vom 6. Dezember 1851, in welchen er sein Gesamtstaatsprogramm den Kabinetten in Wien und Berlin mitteilte, werden eingehender behandelt. Vor der Absendung der Noten war das Programm auch Carl Moltke unterbreitet und von ihm gebilligt worden.

Bei den weiteren Verhandlungen ergab es sich aber, dass die deutschen Grossmächte gewisse persönliche Garantien für die korrekte Ausführung des Programms forderten: Ehe Holstein an Dänemark ausgeliefert wurde, sollte ein Gesamtstaatsministerium gebildet werden mit Carl Moltke und Reventlow-Criminil als Minister für Schleswig, bzw. Holstein. Als Wien und Berlin in Noten Ende Dezember das Programm billigten, wurde diese Forderung inoffiziell als eine *conditio sine qua non* bezeichnet.

Anfang Januar 1852 begannen die Verhandlungen, die äusserst schwierig und langwierig werden sollten, über die Umbildung des Ministeriums. Eine Hauptaufgabe des Aufsatzes besteht darin, diese Verhandlungen näher zu beleuchten, und zwar auf Grundlage

eines grossen bisher unbenutzten oder unzugänglichen archivalischen Stoffes (Carl Moltkes Nachlass, Depeschen von dem österreichischen und dem russischen Gesandten in Kopenhagen u. a. m.). Ausführlich werden die Bedingungen für seinen Eintritt ins Ministerium erörtert, die Carl Moltke in einem Schreiben vom 12. Januar aufstellte. Hier forderte Carl Moltke vor allem die Wiederherstellung des im März 1848 beseitigten Geheimen Staatsrates. Die Personen des Ministeriums betreffend, verlangte er den konservativen General Hansen als Kriegsminister, Reventlow als Minister für Holstein; er selbst war ja zum Minister für Schleswig bestimmt.

Grossen Widerwillen erregte es aber unter den bisherigen Ministern namentlich, dass ein Holsteiner Minister für Schleswig werden sollte. Der Hauptgegner war hier Tillisch, der früher Minister in Schleswig gewesen war und hier verschiedene Reformen durchgeführt hatte, die in Deutschland heftiges Missfallen erregt hatten. Carl Moltke gab in etwas nach, und wahrscheinlich versprach er Tillisch und dem Könige, dass er Tillisch' Reformen nicht aufzuheben beabsichtigte. Bluhme und Moltke waren über das Programm und die Zusammensetzung des Ministeriums einig geworden, als König Frederik VII vermutlich in einem Gespräch ungefähr am 20. Januar Moltke den Befehl erteilte, das neue Ministerium zu bilden. Dass Moltke einen solchen königlichen Befehl empfing, darauf hat zuerst Ernst Andersen in seinem Buche: »Fra Juraens Overdrev« (1953) aufmerksam gemacht. Im neuen Ministerium wurde Bluhme ausser Aussenminister auch dänischer Premierminister. Im Geheimen Staatsrate nahm man seinen Sitz nach dem persönlichen Range, und Reventlow-Criminil war hier der erste. Die Bestellungen für die neuen Minister sind am 27. Januar datiert, doch ist die königliche Resolution betreffs dieser Bestellungen erst vom folgenden Tage. — Die Bedeutung des österreichischen Gesandten in Kopenhagen, des Barons Vrints-Treuenfeldt, für das Zustandekommen des Gesamtstaatsministeriums wie überhaupt für die erreichte Einigkeit zwischen Dänemark und Österreich-Preussen wird hervorgehoben.

Im letzten Abschnitt des Aufsatzes wird die »Allerhöchste Bekanntmachung« vom 28. Januar, worin das Gesamtstaatsprogramm enthalten ist, näher untersucht. Es wird nachgewiesen, dass Carl Moltke Verfasser der Bekanntmachung ist, zu welcher eine Reihe von Entwürfen vorliegt.